

Blyde Pracktyke

Blijde Intocht van Maria de Medici in Amsterdam

31 augustus - 5 september 1638

Jan van Asch
3129985

Onderzoekseminar III
Universiteit van Utrecht, januari 2010

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1 Een korte geschiedenis van de Blijde Intocht	5
Intochten	5
Antieke tijd	6
Renaissance	7
West Europa in de 16 ^e eeuw	7
Schrijven over Intochten	9
Propaganda	10
Intochten in de Nederlanden, de Blijde Intocht	10
2 Inleiding en aanleiding tot de Blijde Intocht van 1638	12
Maria de Medici	12
Remonstranten en Contra remonstranten	17
Oorlog	20
De dynastieke ambities van de Stadhouder	23
3 De Blijde Intocht van Maria de Medici	26
Primaire bronnen	27
31 augustus 1638	29
1 september 1638	30
2 september 1638	34
3 september 1638	35
4 september 1638	38
5 september 1638	40
Constructivisme en Propaganda	40
4 Het einde van een rondreis	433
5 Conclusie	477
Literatuurlijst	50
Bronnen (geschreven)	50
Bronnen (digitaal)	511

Inleiding

02 januari 2010; Lopend over het drukke Rokin, waar de werkzaamheden voor de Noord-Zuid lijn in volle gang zijn, is het moeilijk voor te stellen dat daar, ongeveer 370 jaar geleden, een spektakel van een heel andere orde plaats heeft plaatsgevonden. Toch is er sprake van een opvallende gelijkenis. Daar waar de stad Amsterdam zich nu lijkt te vertillen aan de kosten van het prestigieuze project ` de Noord-Zuid lijn, schromen de stadsbesturen in het verleden ook niet om grote projecten op te zetten om de grootsheid van de stad te benadrukken. Tegelijkertijd is er ook een verschil; daar waar men nu in de grond moet boren om een tunnel te maken, stroomt er in 1638 (want dat is het jaar waar ik het over zal gaan hebben) nog water in het Rokin. Het water wat de levensader in die tijd van de stad is. De handel en de overslag die eruit voortkomt, zorgt voor een grote welvaart voor de stad en de directe omgeving. Een welvaart die bepalend is voor de positie die de stad inneemt ten tijde van de Republiek in 1638. De unieke positie die de stad inneemt in de Republiek is vergelijkbaar met de unieke positie van de Republiek in Europa.

Wat ik centraal wil stellen in mijn onderzoek is de Blijde Intocht van Maria de Medici (1575-1642) in Amsterdam in de maand september van 1638. Een intocht van een verbannen Koningin Moeder van Frankrijk, dat een spektakel oplevert dat zijn gelijke nog niet heeft gehad in het Amsterdam van 1638. Theater, erepoorten, kunst, een Indische maaltijd, zomaar wat ingrediënten uit de Intocht. Maar waarom deze intocht? Wat mij van het begin af aan heeft bezig gehouden is het gevoel dat het volkomen onlogisch is wat er gebeurt. Want waarom neemt de Republiek het risico om Frankrijk tegen de haren in te strijken en het machtsevenwicht wellicht te verstoren. Het Frankrijk van Richelieu (1585-1642) dat uitermate ontstemd is met het grote ontvangst van de verbannen Koningin-moeder. Een koningin moeder die bovendien politiek uitgerangeerd lijkt te zijn. Is het dan de stad Amsterdam die hier op

eigen houtje handelt? Wellicht uit grootheidswaanzin? Of toch om een beeld construeren voor politieke en economische buitenland promotie van de stad? Het boek van Barlaeus; "*Medicea Hospes*" (Amsterdam 1638) lijkt daar wel op te duiden. Het stadsbestuur zet groot in; Caspar van Baerle (1584-1648), P.C. Hooft (1581-1647) en Samuel Coster (1579-1665) worden met het organiseren van de Intocht belast en het mag wat kosten. Of spelen de dynastieke aspiraties van stadhouder Frederik Hendrik (1584-1647) en Maria de Medici een rol? Is de koningin moeder de geheime diplomaat voor haar kleindochter? Want haar kleindochter, de Engelse prinses Maria Henriette Stuart (1631-1660), zal uiteindelijk met prins Willem II (1626-1650) trouwen.

En dan is er nog de Blijde Intocht zelf, een verbannen koningin moeder die groots wordt onthaald. De intocht die een ultieme dynastieke bevestiging zal worden. Ik heb vragen genoeg na mijn eerste kennismaking met deze Blijde Intocht. Echter, ik wil mijn onderzoek naar de motieven voor het organiseren van deze Blijde Intocht belichten vanuit vier partijen. De Republiek, de stad Amsterdam, de Stadhouders en de Koningin Moeder zelf. Wat zijn hun motivaties en welke (diplomatieke) onderhandelingen hebben hier een rol gespeeld.

Daarnaast zal ik, aan de hand van de Intocht zelf, beknopt de geschiedenis van de Blijde Intochten behandelen. Ik zal me daarbij focussen op de uiterlijke verschijningsvormen van een Blijde Intocht. De kunst die het prestige van de vorst moet benadrukken in verhouding tot andere vorsten maar ook tot zijn onderdanen. De rol van de kunst als stille diplomaat.

Ik zal in mijn eerste hoofdstuk de geschiedenis van de Blijde Intocht centraal stellen en van daaruit, in de volgende hoofdstukken, de rollen toe lichten van de verschillende partijen. In het laatste hoofdstuk zal ik mijn conclusie trekken ten aanzien van de motivatie van alle partijen die uiteindelijk geleid heeft tot het organiseren van deze Blijde Intocht in 1638.

1 Een korte geschiedenis van de Blijde Intocht

Intochten

Apeldoorn, 30 april 2009. Nederland is in rep en roer na de aanslag op de Koninklijke familie. Een onverlaat breekt met zijn auto door de omheining heen met het doel de Koninklijke familie te beschadigen, letterlijk en figuurlijk. De familie die zojuist aan haar tocht door Apeldoorn is begonnen. Een feestelijke intocht om de verjaardag van de koningin te vieren. Intochten en parades lijken onlosmakelijk met Koninklijke personen verbonden. Maar zijn het alleen Koninklijke intochten die wij ons herinneren? Wat te denken van de moord op President J.F. Kennedy in Dallas op 22 november 1963. Hij rijdt in een open wagen door de stad en wordt toegewuifd en bejubeld door het aanwezige publiek. Intochten langs vooraf vastgestelde routes worden door alle machthebbers gemaakt. Soms wordt er een intocht georganiseerd omdat een machthebber lange tijd afwezig is geweest in een gebied. De andere keer is het naar aanleiding van een kroning van de nieuwe koning of koningin. In dit hoofdstuk wil ik de geschiedenis van de Blijde Intochten behandelen en later in mijn scriptie de Intocht van Maria de Medici in 1638 te Amsterdam centraal stellen.

In het boek van John Landwehr; *Splendid Ceremonies, State Entries and Royal Funerals in the Low Countries, 1515-1791* (Leiden 1971) vind ik een uitgebreide opsomming van Intochten en Begrafenissen in de Nederlanden. In dit boek wordt door de auteur een poging gedaan om een zo compleet mogelijk overzicht te geven van gehouden intochten in de genoemde periode in de Nederlanden. Echter in D.P. Snoep; *Praal en Propaganda; Triumphalia in de noordelijke Nederlanden in de 16^e en 17^e eeuw* (Utrecht 1975) is er een punt van kritiek te lezen ten aanzien van het boek van Landwehr; "Sinds het verschijnen van Landwehr's recente *Splendid Ceremonies*, een vrijwel ongecommentarieerde bibliografisch overzicht van de noord- en Zuid-Nederlandse gepubliceerde triumphalia, is het bronnenmateriaal wel toegankelijker, maar door

onduidelijke selectie, nog zeker niet volledig geworden”.¹ Voor mijn onderzoek naar de geschiedenis van de Blijde Intocht is de door Snoep gesuggereerde onvolledigheid van het boek van Landwehr, geen bezwaar. De beschreven intochten in beide boeken geven een duidelijk beeld van de ontwikkeling ervan door de tijd heen.

Antieke tijd

Al in het oude Rome is het mogen houden van een triomfale intocht door een veldheer een van de grootste eerbewijzen die hij kan ontvangen. De Latijnse naam die hiervoor wordt gebruikt is pompa triumphalis. De veldheer wordt in de optocht vaak vooraf gegaan door een bonte stoet van buitgemaakte goederen. Een essentieel onderdeel van de pompa triumphalis lijkt het rituele betreden van een stad via een zogeheten porta triumphales.² Echter deze bogen hoeven zich niet altijd over de weg te bevinden maar kunnen zich ook langs de route bevinden. Men rijdt er dan langs in plaats van onderdoor. Dit verschijnsel zullen we ook zien tijdens de Intocht van Maria de Medici in 1638 te Amsterdam. Naast de intocht van een Romeinse veldheer komt ook het inhalen van een vorst voor. Het kan zijn dat deze een nieuwe regering vertegenwoordigd of dat hij überhaupt voor het eerst in een stad verschijnt. Romeinse keizers worden in een speciale adventus ceremonie ontvangen.³ Hun aankomst wordt dan beschouwd als een periode die vernieuwing, vrede en welvaart zal brengen.

De religieuze betekenis die deze intocht kan hebben vind je bijvoorbeeld terug in de intocht van Christus in Jeruzalem. Door de christelijke invloed op de adventus krijgt de intocht, behalve een wereldlijke betekenis, ook een religieuze component. Ten tijde van Calixtus II (1120) blijkt dat het oprichten van tijdelijke erepoorten in zwang raakt.⁴ Echter daarnaast worden de antieke Romeinse erepoorten ook nog gewoon gebruikt. Dit lijkt een

¹ D.P. Snoep, *Praal en Propaganda. Triumpalia in de noordelijke Nederlanden in de 16^e en 17^e eeuw* (Utrecht 1975) 7.

² Ibidem 8.

³ Ibidem 9.

⁴ Ibidem 9.

overgangsmoment in de geschiedenis van de intochten van de antieke triomfboog naar de decoratieve erepoort.

Renaissance

In deze periode wordt er aan de van oorsprong Romeinse triomfgedachte nog een ander aspect toegevoegd. Al in het middeleeuwse allegorisch denken bestaat de triomfidee; de christelijke triomf. In de middeleeuwen blijft het nog bij een gepersonifieerde uitbeelding van begrippen als Godheid, Liefde, Armoede en Kuisheid.⁵ Dit literaire verschijnsel, dat ook in de kunst voorkomt, zie je bijvoorbeeld in Petrarca's *Trionfi*.⁶ Hierin vindt een versmelting plaats van klassieke en religieuze motieven. In dit boek vinden we op wagens gezeten personificaties van abstracte begrippen vergezeld door historische figuren.

Dit zal een voorloper blijken te zijn voor de vroeg renaissance periode waarin de abstracte ideeënwereld gekoppeld wordt aan de verheerlijking van de individuele mens. Een verschijnsel waar ik nog vaak op zal stuiten bij Intocht van Maria de Medici in 1638. De decoraties die de feestelijke intochten opluisteren zullen de verschillende verschijningsvormen nog naast elkaar blijven bestaan. Religieuze, mythologische en allegorische beeldtaal, met als doel de vorst te verheerlijken of te propageren.

West Europa in de 16e eeuw

Vooraf in het renaissance Frankrijk van de 16e eeuw vinden we veel van deze beeldtaal terug tijdens de intochten. In Frankrijk is een lange traditie op het gebied van Koninklijke intochten, de *entrée Royale*.⁷ De Koninklijke stoet trekt langs een vooraf opgesteld parcours en stopt op traditionele plaatsen in de stad waar toespraken ter verwelkoming worden gehouden. Vaak nemen de stadsbesturen en gilden de kosten hiervan voor hun rekening. Aanvankelijk verlopen deze intochten vrij sober maar ze worden in de 16^e en 17^e eeuw meer extravagant van aard. De intochten

⁵ Ibidem 9.

⁶ Ibidem 9.

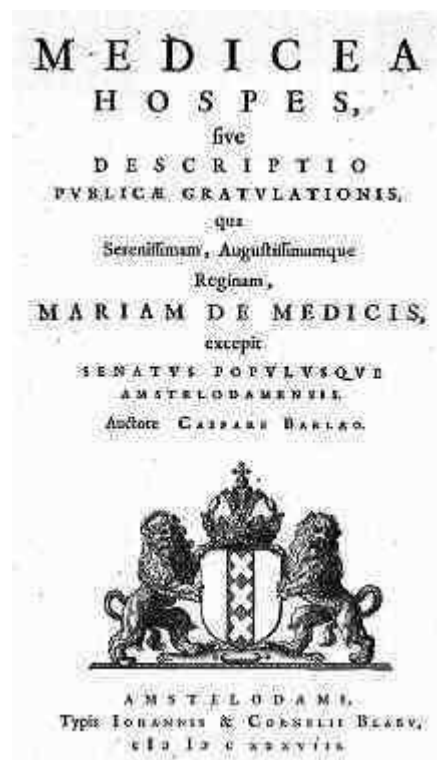
⁷ Wikipedia ,http://en.wikipedia.org/wiki/Royal_entry (11 december 2009)

monden dan ook uit in hoogtepunten van het artistieke en intellectuele leven van een stad of streek. De versieringen tijdens de intochten blijven tot in de 15^e eeuw traditioneel. Het zijn stadspoorten die met vaandels worden opgetuigd en een vorst die met muziek en toespraken wordt verwelkomd. Centraal staat de unieke positie van de vorst als bemiddelaar tussen godheid en volk.⁸ De oorspronkelijke stadspoort is voor dergelijke manifestaties bijzonder geschikt. Ook omdat hieraan vaak toneelpodia kunnen worden gebouwd.

In de latere vroegmoderne periode wordt de combinatie van erepoort en toneel steeds belangrijker. Ook tijdens de Intocht van Maria de Medici zullen we dit terugzien. Het toneelaspect van de erepoort wordt in de tweede helft van de 16^e eeuw vervangen door op doek geschilderde taferelen. Echter bij de Intocht van Maria de Medici te Amsterdam speelt het toneel nog een grote rol. Dit zegt dan ook iets over de regionale verschillen bij deze intochten. Maar hierover later meer. Deze groot op doek geschilderde taferelen worden door belangrijke kunstenaars geschilderd en ontworpen. De

triumfpoort ontwikkelt zich zo meer tot een monument die zijn functie, om onderdoor te rijden, heeft verloren.

De organisator van de Intocht moet vrijwel altijd rekening houden met de factoren geld en tijd. Vaak is de voorbereidingstijd zo kort dat van hout gebouwde erepoorten bijna niet voorkomen. Vaak is het beschilderd linnen dat op een houten latwerk wordt bevestigd. Beschrijvingen van intochten vermelden zelden de aard van de gebruikte materialen maar wel het beoogde effect. Dit vinden we

⁸ Snoep, *Praal en Propaganda*, 12.

ook terug in de "*Medicea Hospes*" (Amsterdam 1638), het verslag van de Intocht van Maria de Medici, op schrift gesteld door Caspar Barlaeus.

Tot ver in de 18^e eeuw blijft de erepoort het middel om vorstelijke optochten op te luisteren. De allegorie, om bepaalde politieke, religieuze, of dynastieke denkbeelden te construeren, komt dan bijna niet meer voor. Uitzonderingen zijn Napoleon, Hitler en Mussolini die teruggrijpen naar antieke propagandamethoden.⁹ Op een vrediger wijze blijft de intocht als cultuuroed toch bekend. Het verschijnsel triomftocht vinden we in de 19^e en 20^e eeuw dan ook terug in de vorm van carnavalsoptochten en bloemencorso's.

Schrijven over Intochten

Het is naar aanleiding van de intocht van Karel VIII (1470-1498) in Rouen (1485) voor het eerst dat er een soort pamflet over de intocht wordt opgesteld. Heel summier wordt hierin de volgorde en inhoud van de optocht vermeld. Het eerste programmaboekje is een feit. Naarmate de gebruikte voorstellingen en teksten op de erepoorten (veelal in het Latijn), gecompliceerder worden en dus voor meerdere uitleg vatbaar, wint het programmaboek aan terrein.

Er valt een tweedeling aan te brengen in de gepubliceerde programmaboeken. Er zijn er die de tocht *vooraf* beschrijven en er zijn programmaboeken die *nadien* worden geschreven. Het zijn vooral de programmaboeken die nadien worden geschreven en geïllustreerd waarvan je aan de betrouwbaarheid van de afbeeldingen kunt betwijfelen. De illustratoren zijn vaak zelf niet eens deelgenoot geweest van de Intocht en maken gebruik van ooggetuigen. De auteurs in 16^e en 17^e eeuw van deze boeken behoren vaak wel tot de intellectuele bovenlaag van een stadsbevolking. Vaak behept met een goede kennis van het Latijn. Zo ook Caspar Baerleus die het programmaboek "*Medicea Hospes*" over de Intocht van Maria de Medici schrijft.

⁹ Ibidem 11.

Propaganda

De propagandistische betekenis van de feestelijkheden moet niet worden onderschat. Vooral de programmaboeken worden vaak verspreid met als doel rivaliserende steden te imponeren. Het is ook de ultieme bevestiging van de rol van de monarch. Het werkt echter ook omgekeerd. Hoe luisterrijker de georganiseerde intocht is, des te meer het ook iets zegt over degene die het organiseert. Dit aspect zal ik later uitvoeriger behandelen. Het is in het geval van de Intocht van Maria de Medici in 1638 naar mijn idee heel duidelijk de stad Amsterdam die een statement wil maken.

Intochten in de Nederlanden, de Blijde Intocht

In de Nederlanden worden pas uitgebreidere vorstelijke intochten gehouden vanaf de tweede helft van de 15^e eeuw. Het programma wordt vaak in overleg met figuren uit de cirkel van de vorst bepaald. Punten in dit programma waren altijd het overhandigen van de sleutels van de stad en een inhuldigingsceremonie. Deze *huldinche* vindt plaats nadat de (nieuwe) vorst onder de erepoorten of langs de stadsdecoraties is getrokken. Bij deze ceremonie wordt door de vorst alle eerder verleende privileges of rechten aan een stad herhaald en daarna zal de stad de (nieuwe) vorst erkennen.

Het is in het hertogdom Brabant dat dergelijke afspraken tussen de steden en vorst worden geformuleerd in een staatsstuk genaamd *Blijde Inkomst*.¹⁰ Het verdrag de *Blijde Inkomst* heeft daar aanvankelijk grote staatsrechterlijke betekenis omdat het de relatie tussen de vaak wisselende landsheren enerzijds en de zeer zelfstandige Zuid-Nederlandse steden anderzijds, regelde.

In het algemeen kun je stellen dat juist in deze gebieden de relatie tussen deze twee machten duidelijk naar voren komt in de gebruikte kunstvormen. Kunst als stille diplomatie. Het zijn eerbetonen, vaak allegorisch van aard en ze zeggen iets over de

¹⁰ Ibidem 13.

gever en de ontvanger.¹¹ De Intochten in de Nederlanden zeggen, door hun juridisch- politieke achtergrond, veel over de politieke en economische relaties tussen de vorst en de desbetreffende steden. Iets wat we in een aangepaste vorm ook terugzien tijdens de intocht van Maria de Medici in 1638. Omdat het de politieke en bestuurlijke geschoolde intellectuelen zijn die zich bezighouden met de organisatie van de Intocht, kunnen zij op deze wijze optimaal hun ideeën over de verhouding tussen vorst en volk verspreiden.¹²

In het geval van de intocht van Maria de Medici in 1638 is het vooral de stad Amsterdam die met de georganiseerde intocht een visitekaartje wil afgeven. Wat het doel daar precies van is, is de hoofdvraag van mijn onderzoek. Om wat dichter bij het beantwoorden van deze vraag te komen zal ik later verslag doen van de Intocht zelf. Een Intocht waarbij de feestelijkheden zijn uitgesmeerd over een aantal dagen. In totaal zal de verbannen Franse koningin moeder 5 dagen door burgemeesters van Amsterdam onthaald worden. Van 31 augustus 1638 tot 5 september 1638. Een intocht, zo luisterrijk dat die zijn gelijke, in de Noordelijke Nederlanden, nog niet gehad heeft. Een intocht die, naar mijn mening, omgeven is met vraagtekens.

¹¹ A.Colantuono, *The Mute Diplomat, theorizing the role of images in seventeenth-century political negotiation*, in E. Cropper (ed.), *The diplomacy of art: artistic creation and politics in seicento Italy: papers for a colloquium held at the Villa Spelman, Florence 1998* (2000) 51-76, 56.

¹² *Ibidem* 14.

2 Inleiding en aanleiding tot de Blijde Intocht van 1638

In dit hoofdstuk wil ik de partijen die een rol hebben gespeeld bij de Intocht in de schijnwerpers zetten. In mijn beleving zijn er een aantal hoofdrolspelers met volstrekt verschillende belangen. De gemeenschappelijke deler is de Intocht die ze ieder op hun eigen manier inzetten voor hun economisch en politiek gewin. Ik zal dat proberen aan te tonen door dieper in te gaan op de verschillende politieke verhoudingen en het diplomatieke verkeer tussen deze politieke entiteiten.

Maria de Medici

Maria de Medici (1575-1642) wordt koningin van Frankrijk als zij op 17 december 1600 trouwt met Hendrik IV (1553-1610). Maria is de dochter van Francesco I (1541-1687) de Medici (grootheer van Toscane) en diens echtgenote Johanna van Oostenrijk (1547-1578). Ze is de

kleindochter van de Oostenrijkse keizer Ferdinand I van Habsburg. Maria regeert Frankrijk vanaf 14 mei 1610. Dat is de dag dat haar man wordt vermoord door de godsdienst waanzinnige Ravallac. Het is hun zoon Lodewijk XIII die de troon bestijgt maar door zijn minderjarigheid is het Maria die als regentes wordt aangesteld. In 1615 wordt Lodewijk meerderjarig verklaard.

Opgehitst door zijn adviseurs geeft hij zijn moeder het advies in 1617 om zich "voortaan met haar eigen zaken te bemoeien".¹³ De adviseurs zijn de pro-Habsburgse politiek van de Koningin Regentes meer dan beu. Deze pro-Habsburgse politiek wordt beklonken met het huwelijk van Maria's dochter Elisabeth (1602-1644) met de Spaanse Koning Filips IV (1605-1665). Het merendeel van de Fransen lijkt genoeg te hebben van de pro-Habsburgse koers van de koningin moeder. De Franse koningshuizen Valois en Bourbon zijn gezworen vijanden van de Habsburgers en de veranderende politiek van de koningin moeder kan dan ook op niet veel bijval rekenen.

Later verzoent Lodewijk zich weer met zijn moeder en op de achtergrond blijft zij zich dan ook met staatszaken bemoeien. Ook als deze in 1624 door de eerste minister kardinaal Richelieu worden behartigd. Op 10 november 1630 wordt de koningin moeder door kardinaal Richelieu verbannen nadat zij een complot tegen Richelieu had gesteund. Deze dag heeft de naam gekregen *Journée des Dupes*.¹⁴

Het is Richelieu met zijn *raison d'état* politiek die probeert een basis te leggen voor een verdrag met protestantse Duitsers om hen

te mobiliseren de wapens tegen de Oostenrijkse Habsburgers op te nemen. Gezien de voormalige pro-Habsburgse politiek van de koningin moeder en haar halve Oostenrijks Habsburgse achtergrond, valt dit bij haar volledig verkeerd. De katholieke Richelieu aarzelt, met zijn uiterst pragmatische buitenlandse politiek, niet om monsterverbonden te sluiten. Hij

enige doel wat hij voor ogen heeft is versterking van de Franse

¹³ J.Pardoe, *The life of Marie de Medicis complete and illustrated* (Middlesex 2006) 625.

¹⁴ Wikipedia, http://fr.wikipedia.org/wiki/Journee_des_Dupes (18 december 2009)

staat. Intern en extern. Zo zal hij later ook een verdrag met de protestantse Republiek sluiten tegen de Spaanse Habsburgers. Hierover echter later meer.

De koningin moeder en de jongste broer van de koning, Gaston Jean Baptiste(1608-1660), Hertog van Orléans, zitten in het complot. Zolang Lodewijk XIII geen mannelijke nazaten heeft is Gaston tevens de troonopvolger. Het lijkt er gedurende de tiende november op dat de partij van koningin moeder als overwinnaar uit de bus komt. Echter de dag heeft niets voor niets de naam *Journée des Dupes* (dag van de fopperij).¹⁵ Daar waar de koningin moeder zich al overwinnaar waant, weet Richelieu door handig manoeuvreren de medestanders van de koningin moeder uit te schakelen en alsnog de dag in zijn voordeel te beslissen. Uiteindelijk resulterend in de verbanning van de koningin moeder. Deze vlucht en wijkt uit naar Brussel.

D.P Snoep stelt in *Praal en Propaganda* (Utrecht 1975) dat de Kardinaal-infant Ferdinand van Oostenrijk (1609-1641) zoon van Filips II, moeite heeft met het ontvangen van de koningin moeder in 1631¹⁶. Dit is feitelijk onjuist. Het is dan nog steeds Isabella van Spanje (1566-1633) die middels de acte van Afstand in 1598 van Filips II in het bezit komt van de zuidelijke Spaanse Nederlanden. Zij blijft daar landvoogdes tot aan haar dood in 1633.

Maria de Medici wordt in 1631 met gemengde gevoelens aan het hof ontvangen. De stad Brussel en Antwerpen betuigen haar nog wel eer.¹⁷ Eenmaal in Brussel stelt zij alles in het werk om tot een verzoening te komen met haar zoon en zo een terugkeer naar Frankrijk mogelijk te maken. Door haar hachelijke financiële positie is ze van de gastvrouw afhankelijk. Frankrijk wil de haar toekomstige gelden alleen uitkeren als zij zich terugtrekt in Florence. En dit weigert de koningin moeder pertinent. In de zuidelijke Nederlanden is het gezelschap van de koningin moeder

¹⁵ Ibidem (18 december 2009)

¹⁶ D.P. Snoep, *Praal en Propaganda*, 39.

¹⁷ J. Landwehr, *Splendid Ceremonies, State Entries and Royal Funerals in the Low Countries, 1515-1791* (Leiden1971) 98.

niet bijster geliefd. Zij voeren een grote en dure hofhouding, proberen nog steeds te intrigeren en te complotteren tegen Frankrijk en zijn daarmee een continue bron van onrust. Ze belemmeren door hun aanwezigheid de diplomatieke betrekkingen tussen Spanje en Frankrijk. Constantijn Huygens (1596-1687) schrijft dan ook dat men naar *La Rouina madre* noemt.¹⁸ De steeds dringender diplomatieke verzoeken van de Franse diplomaten om de steun aan de koningin moeder te staken vinden uiteindelijk gehoor.

Zij moet verder trekken. Huygens weet nog te melden dat zij Ferdinand van Oostenrijk 70.000 pond vraagt om naar Spa te gaan om daar te kunnen kuren.¹⁹ Zij reist daarvoor naar Luik maar eenmaal buiten het territorium van de zuidelijke Nederlanden aangekomen buigt het gezelschap plotseling af naar het noorden. Frederik Hendrik (1584-1647), de stadhouder van de Republiek, ligt in Den Bosch met zijn troepen. Ze stuurt hem een gezant om hem van haar komst te verwittigen.

Volgens Lieuwe van Aitzema (1600-1669) in *Historie of verhael van saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden II* is het doel van de koningin moeder tweeledig. Enerzijds wil zij diplomatieke steun van Frederik Hendrik om zo tot een verzoening met Frankrijk te komen, anderzijds wil zij met Frederik Hendrik onderhandelen over een mogelijk huwelijk tussen haar kleindochter Maria Stuart en Willem II.²⁰ Ook D.P. Snoep in *Praal en Propaganda* (Utrecht 1975) acht het zeer goed mogelijk dat er geheime afspraken zijn gemaakt tussen Frederik Hendrik en de koningin moeder over haar komst.²¹ Het feit dat de Staten van Holland onaangenaam verrast zijn en niet op de hoogte van haar komst, kunnen duiden op een geheime overeenkomst. Frederik Hendrik moet de notabelen in Den Haag dan ook overhalen om de

¹⁸ Instituut voor Nederlandse geschiedenis, <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Huygens/brieven?start=1725> (29 december 2009) briefnummer 1713.

¹⁹ Ibidem (30 december 2009) briefnummer 1850.

²⁰ L.van Aitzema, *Historie of verhael van saken van Staet en Oorlog in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden* (Den Haag 1669) 540.

²¹ D.P. Snoep, *Praal en Propaganda*, 40.

koningin moeder gepast te ontvangen. Over de motieven van Frederik Hendrik en de Staten Generaal later meer.

Wat tegen het idee van een geheime overeenkomst spreekt is het feit dat Frederik Hendrik en Lodewijk XIII op goede voet staan met elkaar. Nog in 1637 verleent Lodewijk Frederik de titel "Altesse", wat zoveel betekent als broeder.²² Daarmee wordt Frederik Hendrik als stadhouder van de Republiek op het internationale podium gelijk gesteld met Franse en Spaanse prinses van den bloeden en kleinere Europese soevereinen.

Het lukt Frederik om de heren in Den Haag te overtuigen de koningin moeder te ontvangen. Het eigenlijke plan van de Staten is de koningin moeder via Zeeland zo snel mogelijk te verschepen naar Engeland. Huygens is er van overtuigd dat er een geheim verdrag bestaat tussen Karel I van Engeland en de verbannen koningin moeder om te werken aan een terugkeer naar Frankrijk vanuit Engeland.²³ Hij schrijft dit in zijn brieven aan Amalia van Solms, echtgenote van Frederik Hendrik en de aangewezen begeleidster in de Republiek van de koningin moeder. Al in Den Bosch wordt de koningin moeder verwelkomd door twee gezanten van de Staten van Holland. De Staten (die bang zijn voor hoge kosten) verbieden de steden die worden aangedaan de koningin moeder te ontvangen op kosten van het land.

De tocht naar Den Haag wordt afgelegd per boot. Via Gorkum, Dordrecht, Rotterdam en Delft wordt Den Haag bereikt op 21 augustus. Het lukt de prins de Staten te bewegen om het bezoek voor enige dagen te financieren. Op verzoek van de koningin moeder volgt er, na wat bezoeken in de buurt van Den Haag, een bezoek aan Amsterdam. Het is juist in deze stad, in tegenstelling tot de andere steden, dat de koningin moeder een groots welkom krijgt.

Het motief van de koningin moeder van haar bezoek lijkt duidelijk. Zij is op zoek naar politieke steun om zich weer te kunnen

²² J.I. Israel, *De Republiek 1477-1806* (Franeker 2001) 594.

²³ Instituut voor Nederlandse geschiedenis, <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Huygens/brieven?&start=1700> (2 januari 2010) briefnummer 1923.

verzoenen met haar zoon. Een verzoening zou haar financiële middelen aardig verruimen. Daarnaast is de koning moeder al wat ouder en streeft zij wellicht naar een hereniging met haar kind. Verder werkt Maria de Medici als diplomaat voor haar familieleden. Zij lijkt op te treden als huwelijksmakelaar voor haar Engelse nichtje. Uiteindelijk zal het in 1641 tot een huwelijk komen tussen Maria Henriette Stuart (1631-1660) en Willem II (1626-1650). Dit huwelijk is een grote stap voorwaarts in de dynastieke aspiraties van Frederik Hendrik waarover later meer. Maar nu eerst een kijkje in de keuken van de machthebbers. Waarom waren de Staten zo gehaast om de koningin moeder door te sluisen naar Engeland bijvoorbeeld.²⁴ Waarom mocht de ontvangst vooral niet te groots worden aangekleed? Waarom is de stadhouder zo gebrand op een goede ontvangst van de koningin moeder? Om een beeld te krijgen van de verhoudingen onderling tussen de machthebbers is het ook van belang te kijken naar een groter plaatje. Wat gebeurt er op het politieke toneel in Europa? Hoe ziet het religieuze plaatje eruit.

Remonstranten en Contra remonstranten

In de Republiek speelt nog steeds een oud theologisch conflict over de interpretatie van de predestinatie in het gereformeerde geloof. De remonstranten zijn tegen bindende belijdenisvoorschriften en dat houdt in dat de mens dus een beperkte invloed heeft op zijn leven na de dood. Zij keren zich tegen een rigide interpretatie van de predestinatieleer van de kerk. De contra remonstranten echter vinden dat de mens geen invloed heeft op hoe zijn leven na de dood eruit ziet. Er is voor hen dan ook maar één juiste interpretatie van de predestinatieleer.²⁵ De *Remonstranten* worden ook wel *Arminianen* genoemd naar hun voorganger Jacobus Arminius (1559-1609). Een andere term die voor hen wordt gebruikt is die van *Rekkelijken*. Dit vanwege hun iets flexibelere interpretatie van de predestinatie.

²⁴ Instituut voor Nederlandse geschiedenis, <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Huygens/brieven?&start=1700> (4 januari 2010) briefnummer 1940.

²⁵ Wikipedia, <http://nl.wikipedia.org/wiki/Remonstranten> (2 december 2009)

Al tijdens het 12-jarig bestand in de 80-jarige oorlog zorgt dit conflict voor grote onrust in de Republiek. Zo erg zelfs dat in 1618 de Synode van Dordrecht wordt belegd. Hierin wordt de kwestie besproken en eigenlijk zijn het de contra remonstranten die hier aan het langste eind trekken. Het gevolg hiervan is dat veel remonstranten de Republiek verlaten omdat uiteindelijk de remonstrantse versie van het geloof verboden wordt. Ook de toenmalige Stadhouders Maurits van Oranje (1567-1625) kiest uiteindelijk voor de contra remonstranten. Na de dood van Maurits komen veel remonstrantse vluchtelingen terug naar de Republiek. Hoewel het geloof verboden blijft wordt de belijdenis en het houden van diensten wel gedoogd. Het blijft echter niet alleen bij een religieus conflict. De scheidslijn wordt getrokken door de hele Republiek. Aanvankelijk kiezen vele regenten partij voor de remonstranten en is het toenmalige stadhouder Maurits die daardoor tegenover de Staten komt te staan. Ook zijn er in de Republiek Arminiaanse steden zoals Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht.

De periode uit het conflict die ik van belang acht voor mijn onderzoek vangt aan in 1633. Frederik Hendrik breekt dit jaar met de factie die tot dan zijn gezag heeft gesteund en hij kiest ervoor om de oorlogsfactie, de contra remonstranten te steunen.²⁶ Wat speelt er op dat moment in de Republiek. Er is niets impulsief aan zijn overstap van de ene partij naar de andere. Het begint met een ruzie over Brazilië en de Meierij. Maar een onderliggende oorzaak lijkt te zijn de teruglopende steun van het gewone volk voor het contraremonstrantse en het groeiende zelfvertrouwen van Arminiaanse regenten. Zij winnen aan steun bij het gewone volk omdat zij voor een vrede met Spanje zijn. Vóór het begin van de jaren '30 zijn de Arminianen afhankelijk van Frederik Hendrik en zijn militaire macht. Echter rond 1633 wint deze groep aan politieke invloed in de Staten en zijn dus niet langer van de Stadhouders afhankelijk. Vandaar ook dat zij hun politieke invloed in de

²⁶ Israel, *De Republiek*, 578.

Republiek willen uitbreiden en dat kan alleen maar ten koste gaan van de stadhouder.

Hiermee wordt een oud conflict nieuw leven in geblazen. De Stadhouder versus de Staten. De contra remonstranten versus de remonstranten. De strijd tussen Frederik Hendrik en de vredesgezinde steden in Holland (Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht) ontwikkelt zich tot een ruzie over de betrekkingen met Frankrijk. Het lijkt erop dat een alternatief voor vrede met Spanje een bondgenootschap met Frankrijk is. Lodewijk XIII biedt nauwe samenwerking aan in 1633 evenals financiële bijstand om de Republiek de mogelijkheid te geven de oorlog met Spanje te continueren.²⁷ Keerzijde hiervan is een nog jarenlange doorgaande strijd met de Spanjaarden en ondergeschiktheid aan Frankrijk. Tevens zal een bondgenootschap van de oorlogsfactie met de Fransen de positie van de zojuist gewichtste stadhouder verstevigen. En daarmee zal de invloed van Holland afnemen. Het grootste bezwaar van de Arminiaanse steden zit hem vooral in de clausule van het contract. Namelijk, dat de Republiek nooit zelfstandig zal mogen onderhandelen met Spanje over een mogelijke vrede maar alleen via Frankrijk.

Het wordt een lange strijd in de Staten en stukje bij beetje lukt het de stadhouder de kleinere steden over te halen. Echter de Amsterdamse vertegenwoordigers in Den Haag verklaren dat als de Staten van Holland deze alliantie goedkeuren (zodat de Republiek zich verbindt aan Frankrijk om samen met hen te onderhandelen met de Spanjaarden) zij deze beslissing zal afwijzen en zal weigeren deze bepaling als bindend te verklaren. Bovendien staat Amsterdam erop dat deze afwijkende mening wordt opgenomen in de resoluties van de Staten. Uiteindelijk wordt het verdrag in de Staten Generaal goedgekeurd. De goedkeuring van het verdrag is symptomatisch voor het bedrijven van politiek onder Stadhouder Frederik Hendrik. Achterkamertjes politiek en gunstbetoon voeren de boventoon.

²⁷ Ibidem 578.

Opmerkelijk zijn dan ook de geldbedragen die door Richelieu worden uitgekeerd aan regenten die de Franse belangen gediend hebben. Zo ontvangt de latere raadspensionaris Jacob Cats (1577-1660) 6.000 pond van de Fransen. Het grootste bedrag van 20.000 pond gaat naar de griffier van de Staten Generaal, van Musch, die zowel voor Frederik Hendrik als de Fransen zeer nuttig is aangezien hij de in- en uitgaande stukken en de archieven van de Staten Generaal beheert.²⁸

Oorlog

In het kader van de dertigjarige oorlog verklaart Frankrijk in 1635 de oorlog aan Spanje. Door de overeenkomst met de Republiek die in februari van dat jaar is gesloten heeft de Staten Generaal zich verplicht om samen met de Fransen de zuidelijke Nederlanden binnen te vallen. Volgens het verdrag is het een idee om de zuidelijke Nederlanden op te splitsen langs de taalgrens. Het noordelijke gedeelte (Vlaamse gebieden) mogen door de Republiek worden ingelijfd waarnaar het zuidelijke gedeelte (Waalse gebieden) aan Frankrijk toevalt.

Dit scenario baart de Staatse partij zorgen. Uitbreiding van het grondgebied van de Republiek met de delen Brabant en Vlaanderen zal tot gevolg hebben dat de macht van de stadhouder toeneemt en dus die van Holland zal afnemen. Dit standpunt wordt hen mede ingefluisterd door de stad Amsterdam.²⁹ De vrees van deze stad is dat, als de afsluiting van de Schelde wordt opgeheven, Antwerpen weer een concurrent zal worden en mogelijk de handelspositie nadelig zal beïnvloeden.

Ook op religieus gebied zorgt het verdrag met de Fransen voor problemen. De contra remonstranten (als conservatieve calvinisten) kunnen niet leven met de Franse bepalingen. Er is namelijk in het verdrag bepaald dat in de gebieden die aan de Republiek toevallen, de katholieke religie in haar geheel in stand moet worden gehouden.

²⁸ Ibidem 581.

²⁹ Ibidem 582.

³⁰ Richelieu staat zelfs niet toe dat het gereformeerde geloof er publiek beleden mag worden. Het argument dat hij hiervoor gebruikt is dat hij daarmee de paus en de andere katholieke anti-Habsburgse mogendheden voor het hoofd stoot. ³¹ Frankrijk geeft slechts toestemming voor het privé beleven van het geloof. Logischerwijs is de gereformeerde publieke opinie in de Republiek verontwaardigd.

Alle commotie over de verdeling van de zuidelijke Nederlanden blijkt voorbarig. Voorlopig valt er niets te verdelen. De Spaanse troepen in het zuiden wijken niet voor de Franse invallers. Sterker nog, de Spanjaarden brengen meer troepen in het veld na hun overwinning op de Zweden in 1634 in Nordlingen in Duitsland. De strategie van de Spanjaarden is nu om de strijd tegen de Republiek te verheviggen zodat deze wel gedwongen wordt afzonderlijk vrede te sluiten met de Spanjaarden. De Fransen, die militair, noch financieel even sterk zijn als Spanje, worden dan strategisch in het nauw gedreven, aldus de gedachte van de Spanjaarden. De Spanjaarden spreken dan ook van een *guerra defensiva* tegen de Fransen en een *guerra offensiva* tegen de Republiek.³² Dit laatste is vooral om de economisch belangrijke steden Gent en Antwerpen te beschermen tegen aanvallen van de Republiek. Het lukt de Spanjaarden om 70.000 man troepen in het veld te krijgen. De verdedigingslijnes in het zuiden weerstaan de Fransen met gemak en in het noorden lukt het ze zelfs de Republiek binnen te trekken.

Het is dán dat Peter Paul Rubens (1577-1640) als gezant van de Kardinaal-infante toestemming krijgt om naar Amsterdam te gaan om daar in het geheim contact te leggen met sleutelfiguren van de Staten. Doel is de mogelijkheid tot vrede te onderzoeken. Frederik Hendrik en de Franse Ambassadeur voorzien snel de bedoeling van de missie. Zijn aanvraag voor een inreisvisum wordt door de Staten Generaal doorgestuurd naar de Staten van Holland. Het leidt tot een verwoed debat tussen vrienden van de stadhouder

³⁰ Ibidem 582.

³¹ Ibidem 582.

³² Ibidem 583.

en de Arminianen. Uiteindelijk wordt de beslissing overgelaten aan de Stadhouder, die in de missie een bedreiging voor zijn verdrag met de Fransen ziet, en Rubens dan ook de toegang weigert.³³

Het fiasco van de Frans-Nederlandse invasie in de zuidelijke Nederlanden is een grote terugslag voor de prins. Niet minder frustrerend zijn de moeilijkheden die hij ondervindt in zijn betrekkingen met de Staten van Holland. Het wordt stilaan duidelijk dat de Hollandse regenten zijn voornaamste politieke tegenstanders zijn geworden.

Om Holland onder controle te kunnen blijven houden is de prins gebaat bij een zwakke raadspensionaris die hem volledig ter wille zal zijn. De Staten Generaal helpen de prins en met een list lukt het hun om Jacob Cats (1577-1660) benoemd te krijgen. Wat vooral voor Frederik Hendrik van belang is, is dat hij een raadspensionaris is zonder grote ambities. En eentje die vrijwel geen inzicht heeft in internationale betrekkingen. Cats vervult zijn rol perfect. Hij lijkt soms meer op een raadspensionaris *tegen* Holland dan *van* Holland.³⁴

Maar de Staten van Holland zijn intern steeds minder verdeeld. Het godsdienstconflict verdwijnt meer naar de achtergrond en de Staten van Holland gaan druk uitoefenen op de stadhouder. Als economisch belangrijkste deel van de Republiek zijn zij degene die het meest betalen aan de militaire campagnes. Zij verminderen de budgetten meer en meer en sturen zo langzaam aan op vrede.

De reden hiervoor is de economische opleving van de jaren '30. Een aantal zaken is hierbij van belang. De opheffing van de Spaanse rivierblokkades van de Eems tot en met de Schelde. Het einde van de Pools- Zweedse oorlog waardoor de verstoring voor de scheepvaart in het Oostzee gebied beëindigd wordt. Maar vooral ook het uitbreken van de Frans- Spaanse oorlog in 1635. Hierdoor wordt de grens tussen de zuidelijke Nederlanden en Frankrijk gesloten. Gevolg hiervan is dat de route voor uitvoer uit de zuidelijke

³³ Ibidem 585.

³⁴ Ibidem 586.

Nederlanden via Calais en Boulogne geblokkeerd is. Vlaamse en Brabantse steden worden nu gedwongen meer via de door de Republiek beheerste Scheldemond in- en uit te voeren.³⁵ Dit alles leidt tot een economische opleving halverwege de jaren '30. Tel daarbij op de nieuwe successen van de V.O.C. in de oost en de winstgevende plantages van het W.I.C. in Brazilië. Structurele veranderingen op het gebied van de aansturing van de economie zijn er echter niet. Vandaar dat de opleving vooral een speculatief karakter heeft en op de korte termijn lijkt gericht. Ook politieke en staatkundige vernieuwingen blijven uit. Als mooi voorbeeld van het speculatieve karakter van de groei van de economie zijn de stijgende huizenprijzen in het Amsterdam van 1636 en de tulpenrage van 1636-7.

De dynastieke ambities van de Stadhouder

Frederik Hendrik bouwt op de golven van de economische opleving onverminderd door aan zijn dynastieke ambities. Zijn inkomen, dat door pacht inkomsten omhoog schiet, bereikt een bedrag van 650.000,00 gulden op jaarbasis in 1637.³⁶ Hij investeert in grootschalige projecten. In 1635 wordt Huis ter Nieuwburg in Rijswijk opgeleverd en drie jaar later zijn buitenhuis in Honselersdijk. Zijn vrouw Amalia van Solms (1602-1675) legt een grote juwelencollectie aan. Ontvangsten en feesten in de paleizen van de stadhouder krijgen steeds meer Koninklijke allure.

Maar het is vooral de koopliedenelite die een grote stap voorwaarts maakt. Het particuliere initiatief en de ondernemingslust bereiken een record hoogte. Ondanks de voorspoed voor bijna iedereen ondervindt Frederik Hendrik meer en meer moeite om zijn functie uit te oefenen.

Een deel van zijn moeilijkheden vinden hun oorsprong in het feit dat zijn huwelijk met de contra remonstranten zo duidelijk een verstandshuwelijks is. De contra remonstranten hebben moeite met zijn godsdienstig beleid in de nieuw veroverde zuidelijke gebieden.

³⁵ Ibidem 587.

³⁶ Ibidem 588.

Zeker door zijn alliantie met de Fransen komt hij in een moeilijke spagaat terecht. Enerzijds moet hij het katholicisme toestaan in veroverde gebieden vanwege de Franse alliantie. Anderzijds is hij verstandsaanhanger van de contra remonstranten. En deze ultra calvinisten gruwen van zijn tolerantie ten opzicht van het katholieke geloof in de veroverde gebieden. De spagaat van de Stadhouder leidt tot een steeds tot een toename van religieuze vrijheid. Ook het katholicisme wordt in de Republiek op sommige plekken weer openlijk beleden. Onder andere in Amsterdam dat door de grote economische voorspoed het aantal immigranten ziet toenemen. Hierover volgt later een anekdote die zich afspeelt ten tijde van de Blijde Intocht van 1638. Naar mijn mening ontstaat de verdraagzaamheid niet omdat het beleid is, maar juist omdat er geen beleid gemaakt kan worden, dit vanwege de verschillende belangen.

Het politieke stelsel lijkt te falen. De achterkamertjes politiek van Frederik Hendrik en zijn dynastieke aspiraties keren zich meer en meer tegen hem. Niettemin is hij de erfgenaam van dit stelsel dat hijzelf in het leven heeft geroepen met zijn contra remonstrantse omslag. Hij en zijn volgelingen houden dan ook vast aan het oorlogsbeleid en het bondgenootschap met Frankrijk. In 1638 doet hij dan ook een poging om Antwerpen in te nemen die jammerlijk mislukt. De slag bij Callo in juni 1638 wordt in de Republiek een grote ramp genoemd. Amsterdam is er echter niet rouwig om. Zij zijn gebaat bij een geïsoleerd Antwerpen dat via de Schelde niet kan

uitvoeren. Het vergroot alleen maar het wantrouwen tussen de stadhouder en Amsterdam. Zeker gezien het feit dat er een gerucht gaat dat Amsterdam de vijandelijke troepen zou hebben gesteund.

Ondertussen werkt de prins door aan zijn dynastieke aspiraties. De officiële Franse aanspreekvorm van de stadhouder wordt door Lodewijk XIII opgewaarderd van *Excellence* naar *Altesse*. Een titel die normaal gesproken is voorbehouden aan kleine vorsten en aanverwanten.³⁷ De Staten Generaal verandert in 1637 zijn aanspreektitel van *Excellentie* in *Hoogheid*.³⁸ Hij krijgt nog meer aanzien als in 1641 zijn zoon Willem II trouwt met een dochter van Karel I. De kleindochter van Maria de Medici. De prinses Mary beschouwt het huwelijk als beneden haar stand en het valt inderdaad te bezien of Karel I erin zou hebben toegestemd als zijn situatie in Engeland niet zo netelig is.

Binnenlands hebben de Staten Generaal en de Staten van Holland geen moeite met het huwelijk. De verbintenis wordt gezien als een manier om een wig te drijven tussen Engeland en Spanje en daardoor politiek voordelig voor de Republiek.³⁹ De weerstand tegen de dynastieke aspiraties van de prins verdwijnen dan ook even naar de achtergrond. Het zijn de Staten van Holland die het Frederik Hendrik steeds moeilijker maken om tot beleid te komen. Het lukt de Staten van Holland, onder aanvoering van Amsterdam, steeds vaker om de budgetten van het leger terug te schroeven. "Zijn gezag neemt aanzienlijk af", merkt de Franse ambassadeur dan ook op in zijn schrijven naar Parijs.⁴⁰

³⁷ M.S. Anderson, *The rise of modern diplomacy 1450-1919* (Londen en New York 2001) 60.

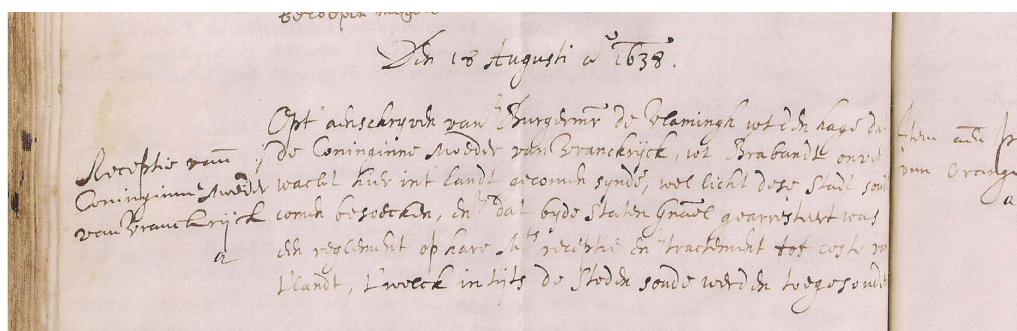
³⁸ Israel, *De Republiek*, 594.

³⁹ Ibidem 595.

⁴⁰ Ibidem 599.

3 De Blijde Intocht van Maria de Medici

In dit hoofdstuk beschrijf ik de intocht van Maria de Medici op 31 augustus 1638. Speciale aandacht wil ik vestigen op de houding van het bestuur van de stad Amsterdam. Ik heb hiervoor gebruik gemaakt van een aantal primaire bronnen die ik hieronder verder zal toelichten. Tevens ben ik op zoek gegaan in het Stadsarchief van Amsterdam naar burgemeestersverslagen en jaarrekeningen.

In de burgemeestersverslagen is bijna niets inhoudelijks terug te vinden anders dan een vermelding dat de koningin moeder in Brabant verblijft.

De medewerker van het Stadsarchief maakt mij ook attent op het boek van de Amsterdamse historicus Jan Wagenaar (1709-1799) die in zijn boek; *AMSTERDAM, IN ZYNE OPKOMST, AANWAS, GESCHIEDENISSEN, VOORREGTEN, KOOPHANDEL, GEBOUWEN, KERKENSTAAT, SCHOLEN, SCHUTTERYE, GILDEN EN REGEERINGE* (Amsterdam 1760), ongeveer 150 jaar later, uitgebreid verslag doet van de intocht.

Een expositie uit 1976 over Blijde Intochten in het Stedelijk Museum in Schiedam, leidt mij naar mevrouw Josine Bokhoven. Zij is galerie houdster van Galerie Bokhoven op de Prinsengracht 156 te

Amsterdam. Voor haar dokterscriptie kunst geschiedenis in 1975 doet zij onderzoek naar de mythologische motieven in de feestvertoningen ter ere van de blijde inkomst in Amsterdam van Maria de Medici in 1638 en Henriette Maria Stuart (haar dochter) in 1642. Ik heb haar opgezocht en met haar gesproken over de kunstvormen tijdens deze intocht. Zij heeft mij, met behulp van haar originele doctoraalscriptie, het één en ander verduidelijkt.

Primaire bronnen

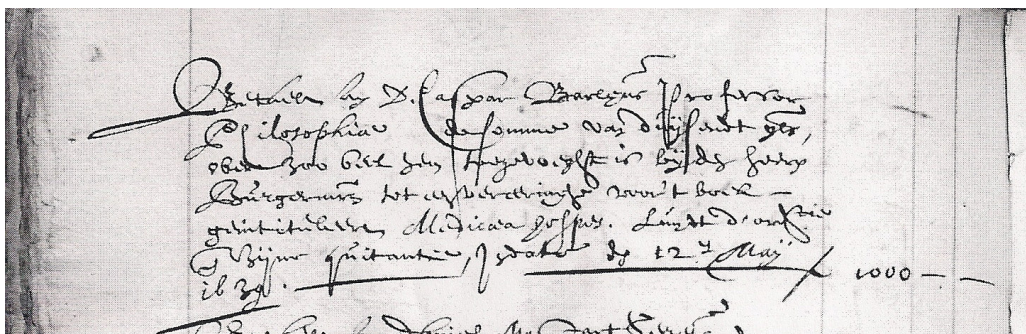
Gegevens over Maria's reis door de Noordelijke Nederlanden zijn er overvloedig. Er bestaan twee gepubliceerde en vrij volledige beschrijvingen van het bezoek. In de eerste plaats is er het boek van Jean Puget de la Serre; *Histoire de l'entrée de la reine mère du roy treschrestien, dans les Provinces Unies des Pays-Bas* (London 1639). Ik neem aan dat De la Serre de rondreizen meemaakt omdat de beschrijvingen lijken op beschrijvingen van een ooggetuige. Wat me wel opvalt in het boek is dat er uitvoerig beschrijvend wordt verteld maar dat iedere vorm van kritiek ontbreekt. Politieke problemen worden nauwelijks aangeroerd en besproken. Terwijl het volgens mij juist de politieke van de koningin moeder zijn die haar tot deze reis nopen. Echter, door zijn gedetailleerde verslag van de totale reis door de Nederlanden krijg ik wel een goed beeld van wat er precies heeft plaatsgevonden. Echter over de intocht in Amsterdam is hij kort van stof. Hij vermeldt dat wel dat Scriverius hierover een verslag heeft geschreven.

Echter hiervan is niets bewaard gebleven. Het is heel goed mogelijk dat de bekende oudheidkundige Petrus Scriverius (1576-1660) een verslag heeft gemaakt van de intocht. Een aantal Latijnse gedichten over de rondreis, die in het boek van de la Serre voorkomen, worden aan hem toegeschreven.⁴¹

Een ander werk dat is geschreven naar aanleiding van de intocht is het in Latijn geschreven verslag van Caspar Barlaeus (1584-1648). Na afloop van de feestelijkheden wordt aan de

⁴¹ Snoep, *Praal en Propaganda*, 41.

geleerde schrijver en hoogleraar in de geschiedenis der wijsbegeerte en welsprekendheid aan het Atheneum Illustre, Caspar van Baerle, van burgemeesters wege, de opdracht verstrekt het bezoek van Maria de Medici op schrift te stellen. Het contact komt tot stand via P.C. Hooft (1581-1647), wiens zwager, Petrus Hasselaer (1582-1651), één van de burgemeesters van Amsterdam is. Op 19 september schrijft Hooft aan Barlaeus: "Hy zeidt my, de meening van Burgemeesteren te weezen, dat U.E. met keure toegae, 't gerijmst' er uit leeze, het overschot aen de vergeetnis beveele"⁴². Nog datzelfde jaar verschijnt Barlaeus beschrijving in het Latijn bij de gebroeders Blaeu in een rijk geïllustreerde uitgave op folioformaat, getiteld; *Medicea hospes, sive descriptio publicae gratulationis, qua serenissimam augustissimamque reginam, Mariam de Medicis exceptit senatus populusque Amstelodamensis* (Amsterdam 1638).

De schrijver ontvangt, voor bewezen diensten, in mei 1639 FL 1000,00 van de stad Amsterdam. Nog niet eerder is er in de Noordelijke Nederlanden een publicatie van dit formaat gewijd aan een Blijde Inkomst. In het boek bevinden zich 18 illustraties naar tekeningen van Jan Martsen de Jonge, Claes Cornelis Moeyaert en Simon de Vlieger. Alles is in het koper gestoken en geëts door Salomon Savry en Pieter Nolpe.

Het boek wordt in groten getale gedrukt en verspreid door heel Europa. Een jaar later verschijnt er nog een Franse en Nederlandse editie. De Hollandse vertaling is van de hand van Joost van den Vondel (1587-1679) getiteld; *Blyde Inkomst der allerdoorluchtigste*

⁴² P.C. Hooft, *Bloemlezing uit de brieven van P.C. Hooft*, door G.F.C. van Nop (Zutphen 1909) 129.

Koninginne, Maria de Medicis, t'Amsterdam, vertaald uit het Latijn des hooghgeleerden heeren Kasper van Baerle (Amsterdam 1639). Ik heb voor mijn scriptie voornamelijk geput uit de Hollandse vertaling van Vondel. Dit omdat ik het Latijn niet machtig ben. Ik heb wel het origineel van Barlaeus in kunnen bekijken in het Stadsarchief van Amsterdam.

31 augustus 1638

Wagenaar schrijft: *"De Wethouderschap van Amsterdam, van haren toeleg verwittigt, hadt de vereischte voorbereidsels gemaakt, om haar vorstelijk in te haalen"*.⁴³ Door de koningin moeder feestelijk te onthalen negeert Amsterdam volledig de oproep van de Staten Generaal. Deze heeft juist om terughoudendheid gevraagd. De Staten zitten erg in hun maag met het bezoek van de verbannen koningin moeder. Een koningin moeder die de aartsvijandin is van de Franse eerste minister Kardinaal Richelieu. En het zijn nu juist de Franse betrekkingen die door de Staten zo worden gekoesterd.

Frederik Hendrik lijkt in dit geval zijn dynastieke ambities te laten prevaleren boven het politieke verdrag met de Fransen. Trots als hij is met zijn, door Lodewijk XIII toegekende, titel *"Mon Altesse"*, probeert hij de Staten Generaal er toch van te overtuigen dat de Koningin moeder met enige egards moet worden ontvangen. Enige druk van zijn kant hierover heeft effect zoals ik hoofdstuk 2 (Maria de Medici) al beschrijf. Het is Huygens die in een van zijn brieven halverwege augustus er melding van maakt; *"Wy zyn hyer vol Majesteyts; de eene is nae Amsterdam alwaer groote preparaten gemaekt zyn tot haere receptie"*.⁴⁴ De koningin moeder wordt ontvangen in Den Haag en dringt zelf ook aan op een bezoek aan de stad Amsterdam.

Op 30 augustus rijdt zij uit Den Haag weg en komt in de avond aan in Haarlem. De burgemeesters van Amsterdam sturen Willem

⁴³ J.Wagenaar, *AMSTERDAM, IN ZYNE OPKOMST, AANWAS, GESCHIEDENISSEN, VOORREGTEN, KOOPHANDEL, GEBOUWEN, KERKENSTAAT, SCHOOLEN, SCHUTTERYE, GILDEN EN REGEERINGE* (Amsterdam 1760) 533.

⁴⁴ Instituut voor Nederlandse geschiedenis, <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Huygens/brieven?&start=1700> (2 januari 2010) briefnummer 1940.

Boreel (1591-1668) advocaat van de VOC, oud pensionaris van Amsterdam en de latere gezant in Venetië van de Republiek, naar Haarlem. Hij legt haar de keus voor of zij ter land of over water de stad Amsterdam wil binnentreden. Zij kiest voor de eerste optie.

1 september 1638

Op woensdag 1 september, vergezeld door Amalia van Solms, prinses van Oranje, trekt de koning moeder de stad Amsterdam binnen. Zij rijdt langs het IJ, dat vol ligt met jachten die uitbundig vlaggen. Zij wordt door de ruitery van Cornelis Davelaar, Heere van Petten begroet. Zij betreedt de stad via de Haarlemmerpoort terwijl de klokken worden geluid en het geschut op de wallen saluutschoten afvuurt. Binnen de poort staan 20 schutters te paard opgesteld ter verwelkoming van de koningin moeder. Hier volgt een officieel welkom door Kolonel Andries Bicker (1586-1652) oud burgemeester, en Jacob Bicker (1612-1676) "*Bewindhebber der Oost-Indische Maatschappye*"⁴⁵.

De stoet trekt verder langs de Nieuwendijk op den dam en gaat verder over de middeldam. Bij de Vijgendam, aldus Wagenaar staat, "*een zeegeboog, die 't Kogschip, het oude zegel der Stad droeg*". Volgens de Medicea Hospes is het "*De Eerste Vertooning, hoogh op de triomfpoort was de bruiloft van de allerchristelijcksten en onoverwinnelijcksten Koning Henrick IV, Koning van Vranckrijck en Navarre, en van de allerchristelijckste Koninginne Maria de Medicis*".⁴⁶ Van de Middeldam rijdt de Koningin door de "*volckrijcke en neeringachtige warinoestract*".⁴⁷ Daarop reed de Koningin door de Niezel en "*trock den Fluweelen burghwal langs tot voor de oude Doelestraat*".⁴⁸

Op de Varkenssluis stond weer een "triumfpoort", met een voorstelling van de koningin, op een zegewagen, "*in de gedaente*

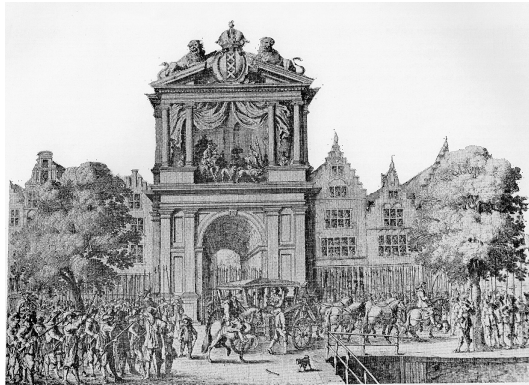
⁴⁵ Wagenaar, *Amsterdam*, 534.

⁴⁶ Ibidem 534.

⁴⁷ J. Vondel, *Blyde Inkomst der alldoorluchtighste Koninginne, Maria de Medicis, t'Amsterdam, vertaeld uit het Latijn des hoogheleerden heeren Kasper van Baerle* (Amsterdam 1639) 623.

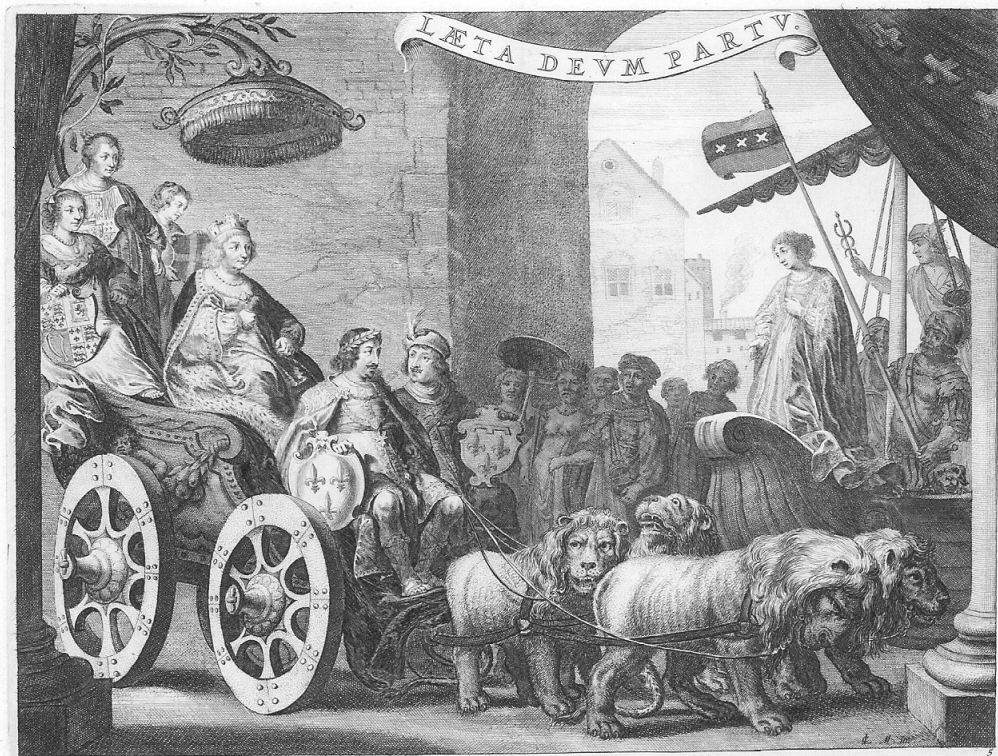
⁴⁸ Ibidem 624.

van Berecynthia, der Heidensche Goden moeder", getrokken door leeuwen.⁴⁹

Op deze allegorische voorstelling zit zij omringd door haar zoons, Lodewijk XIII, koning van Frankrijk, Gaston, hertog van Orléans, en haar drie dochters Henriette Marie, Koningin van Engeland, Isabella, Koningin van Spanje

en Christine, Groothertogin van Savooien.

"De char is omstuwd van de 4 werelddelen, en op het voorsteven van een koggeschip begroet haar Amsterdam, een allerliefst figuur", aldus Vondel.⁵⁰ Op een banderol leest de figuur Amsterdam (de stedenmaagd) het volgende gedicht voor; "Laeta Deóm Partv": Blijde moeder der Goden. Het gedicht is als volgt door Vondel vertaald;

⁴⁹ Ibidem 627.

⁵⁰ Ibidem 627.

**Als eertijds Berecynth, zoo wijd befaemt door 't baren
Van zoo veel Goden, reed door Phrygiaensche steen;
Koom zoo, ter goeder uur, gezegent ingevaeren
De poort van Amsterdam, tot blyschap van 't algemeen,
O groote Koningin, sla overal uw ogen.
Mijn kercken, mijn gebouw en torens trots van stand,
Mijn havens dicht bezet, getuigen mijn vermogen.
Ick zwerf den aerdboóm om, te water en te land.
De beide weerelden my haer schenckagien stieren,
En d'oude, en nieuwe word hier oop haer prijs gestelt.
Vw Grootvaer schonck my eer, om mijnen schild te cieren
Zijn Keizerlijcke Kroon. Nu wensch ick 't hooghgemeld
Geschenck met danckbaerheid zijn Nichte te vergelden:
Te loonen, dat zijn deughd noch in mijn harte stact.
Zoo stond ick in de gunst van dezen Held der Helden,
Uw man; zoo koomt uw Zoon my jaerlijx noch te baet.
Nadien ghy nu (dat's meer) zelfs Goden hebt gedraegen,
Vergeefme, indien ick poogh hun Moeder te behaagen.** ⁵¹

Beide vertoningen, zowel op de Vijgendam als op de Varkensluis, zijn tableaus vivants. De toneelpodia bevinden zich ver boven straat niveau en zijn verwerkt in de erepoort. Op het moment dat de koningin moeder passeert wordt een gordijn weggetrokken en kan het toneel worden aangeschouwd. Op het podium bevinden zich mensen die stilstaan en bepaald personages uitbeelden. Het vormt als het ware een levend schilderij.

Dat hierbij zeer vrij wordt omgegaan met de waarheid komt vooral duidelijk tot uitdrukking in de eerste afbeelding op de Vijgendam. Hier wordt het huwelijk tussen Maria de Medici en Hendrik IV vertoond. In werkelijkheid is dit huwelijk per volmacht voltrokken in Florence op 5 oktober 1600. ⁵²

⁵¹ Ibidem 627.

⁵² Snoep, *Praal en Propaganda*, 42.

Barlaeus beschrijving en ook de prenten, geven een wat gekleurd en niet altijd exact beeld van de blijde inkomst van Maria de Medici. Voor beide erebogen en tableaux vivants geldt dat zij de koningin, haar huwelijk en kinderen verheerlijken. "*De Koningin hebben de haeren koetswagen na het toneel gewent en alles zeer nauw doorkeecken, reed niet wegh, eer de gordijnen toegeschoven waren*", aldus Barlaeus door Vondel.⁵³

Het tableau op de Varkenssluis, de koningin moeder als Berecynthia, is niet alleen ter verering van Maria de Medici maar zeker ook van de stad Amsterdam. In het gedicht wordt veel verwezen naar de grootsheid en rijkdom van de stad. Deze vorm van theatertriumfbogen zijn al in de 16^e eeuw in zwang gekomen en zijn in deze tijd eigenlijk alweer ouderwets.

Daarnaast moet je je afvragen of dit in werkelijkheid zo heeft plaatsgevonden. Of is het Barlaeus die met zijn verslag achteraf een werkelijkheid construeert. Het is immers een programmaboek wat later is gemaakt. Misschien nog wel veel later dan men ons in eerste instantie wil doen laten geloven. De verschijningsdatum van de '*Medicea Hospes*', namelijk 1638, lijkt niet te kloppen. D.P. Snoep maakt er melding van dat het boek waarschijnlijk geantidateerd is en dat het in werkelijkheid verschenen is in het voorjaar van 1639.⁵⁴ Dit verhoogt alleen maar mijn vermoeden dat het kerndoel van het boek van Barlaeus pure Amsterdam promotie is en niet zozeer het doel heeft een nauwgezette weergave van de werkelijkheid te zijn.

Het is jammer dat zowel Barlaeus als De la Serre niets vermelden over de aard van het tweede tableau. Nuchter er naar kijkend zijn er technische problemen te over, hoe plaats je een triomfwagen bovenin een erepoort en dan heb ik het nog niet gehad over de vier leeuwen... Waarschijnlijk zijn deze uit hout gezaagd. Het vertoonde beeld dat we hier zien lijkt eerder verwant aan een voorstelling in een schouwburg. Ook van het gedicht kan ik mij niet

⁵³ Vondel, *Blyde Inkomst*, 628.

⁵⁴ Snoep, *Praal en Propaganda*, 42.

voorstellen dat het in werkelijkheid van een loshangende banderol gelezen moet worden.

Na het aanschouwen van het tweede tableau gaat de reis verder naar het Prinsenhof alwaar de koningin moeder wordt begroet door de vier Amsterdamse burgemeesters. Veelzeggend

detail is dat het de koningin moeder is die door de burgemeesters wordt ontvangen en niet omgekeerd. Rangen en standen in ogeschouw nemend, vind ik dit wel iets zeggen over hoe de vier Amsterdamse burgemeesters,

Antoni Oetgens van Waveren (1585- 1658), Albrecht Koenraeds Burgh (1593-1649), Pieter Hasselaer (1582-1651) en Abraham Boom (1575-1642) over zichzelf en de stad die zij vertegenwoordigen, denken. Zij rijden haar niet tegemoet maar wachten haar op bij het Raadshuis, om haar daar als gelijkwaardige te verwelkomen. Hier wordt zij welkom geheten middels een toespraak van Boreel. Hierna neemt de koningin moeder haar intrek in het Prinsenhof. Amalia van Solms, prinses van Oranje, wordt ondergebracht in het koopmanshuis van Elias Trip.

2 september 1638

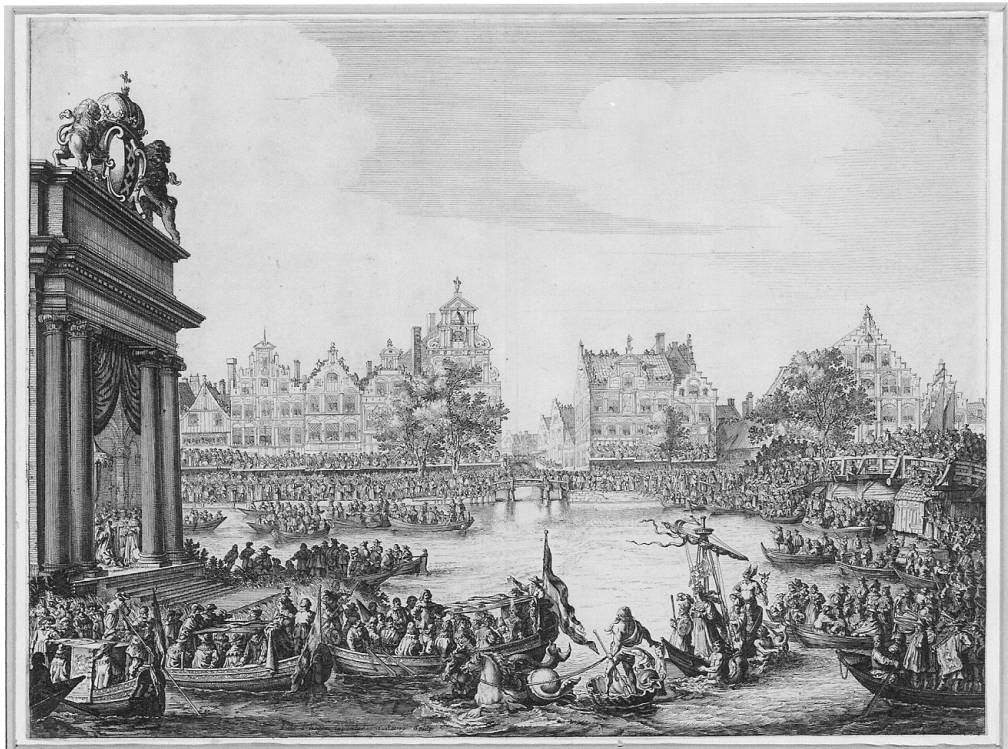
Deze dag wordt de koningin door de stad rondgeleid door de burgemeesters. Zo beschrijft Barleus in de vertaling door Vondel dat de koningin moeder wordt meegenomen naar het Oost-Indië huis en *“dat er van de Bewindhebbers op de groote zael, een aanzienlijk bancket was aengerecht, niet alleen tot een leckerny voor de tong, maar oock welriekende, en aengenaem in ´t oogh”*. *“De oogen van Medicis verdwaelen, en zy beelde zich in, ziende en aentastende ´t uitheemsche en ongewoone bancket, datze by den Indiaenen,*

Molucken, Persianen, Arabiers, Japanesen en Chinesen te gast was".⁵⁵

Als ik deze tekst teruglees krijg ik meer het idee dat Maria de Medici hier vooral fungeert als publiek. Het publiek dat de welvaart van Amsterdam moet aanschouwen. Het Europese publiek dat later kan lezen in het boek van Barleus hoe rijk en wereldlijk de Amsterdammers wel niet zijn.

3 september 1638

Deze dag zijn er nieuwe vertoningen ter ere van Maria. Nu vinden ze plaats op een kunstmatig aangelegd eiland in het Rokin. De bovenste delen van de op de eerste dag gebruikte triomfbogen zijn tegen elkaar gezet zodat ze een tweezijdig theater vormen.

De koningin neemt plaats in een overdekte, met tapijten behangen sloep. Daar openen zich tegelijk twee tegen over elkaar gelegen sluizen en terwijl uit de ene de koningin komt, komt uit de andere *“Neptuin al bruizende haere Majesteit tegen, dat het water voor hem wegh stoof. Zijn wagen was een zeeschulp Hier waren zeepaerden voor gespannen, kunstigh gemaect, het achterlijf*

⁵⁵ Vondel, *Blyde Inkomst*, 630.

visch, de voeten geschubt... Merkuur, de God der Koopmanschap, wel ter taele, en op den koophandel afgerecht, zat in de kogge achter hem". In de kogge bevonden zich ook de vier Werelddelen, elk 'gestoffeert met de vruchten die in yeders geweste vallen".⁵⁶ En de Amsterdamse stedenmaagd, die zich tot de koningin richt met een welkomst vers van Vondel.

***Met welck een offerhand zal ick den hemel dancken,
Dat my bezoeken kooft de grootste Koningin,
Die bei de Weerelden beschadwt met haer rancken,
En my een Voorspraeck streckte, en trouwe Noodvriendin.
By Vader en by Zoon, in haere heerschappye
Weest overwellekom, gezegende Marye.***⁵⁷

Eigenlijk vormt de hele ruimte tussen de twee sluizen een soort schouwburg. Van hier vaart de sloep naar het theater op het kunstmatige eiland. Daar aanschouwt de Koningin eerst twee vertoningen (tableaus vivants) aan de ene kant, het huwelijk van haar ouders en de kroonschenking op het Amsterdamse wapen door Maximiliaan. Hierover later meer.

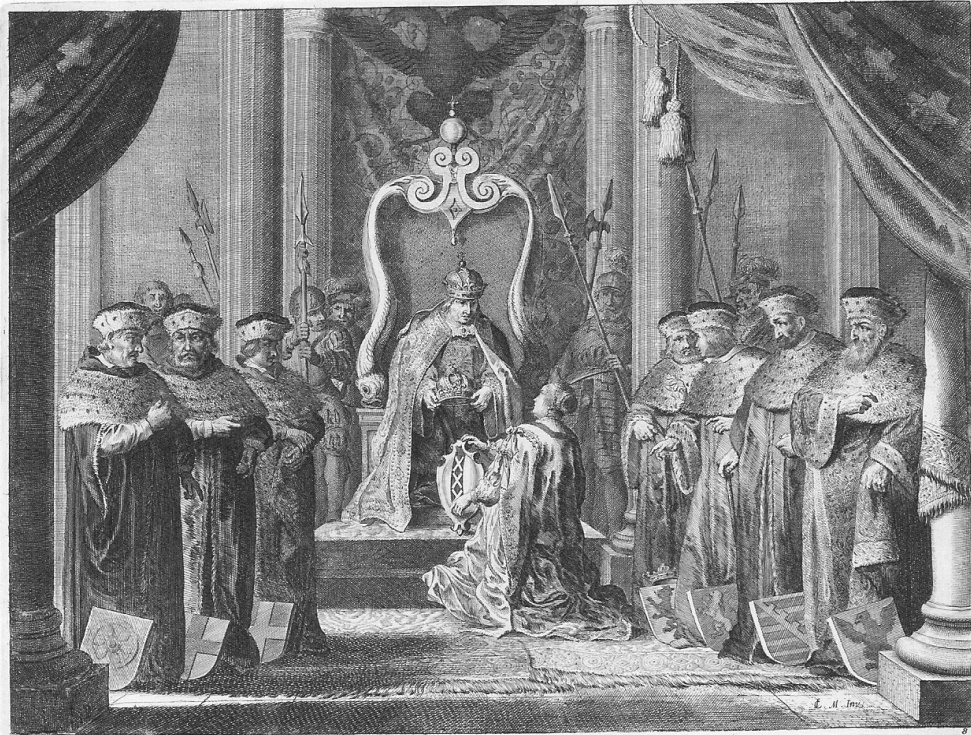
Vervolgens vaart men naar de andere kant van het theater en daar wordt een allegorie over het verscheurde en weer herstelde Frankrijk voor haar opgevoerd. Na deze vertoningen doopt de koningin nog een schip op het IJ en is het officiële gedeelte van het bezoek afgelopen. De beide prenten van Savry naar Simon de Vlioger geven vanaf de Oude Turfmarkt een overzicht op een stuk Rokin, dat begrensd wordt door de Doelensluis. Als je beide prenten aan elkaar legt geven ze een panoramisch uitzicht op het Rokin met de beide zijden van het drijvende theater.

Op beide tonelen worden volgens Barlaeus in totaal 7 tableau's opgevoerd. Hiervan wil ik de kroonschenking door Maximiliaan aan de stad Amsterdam naar voren halen. De kroonverlening aan het

⁵⁶ Ibidem 632.

⁵⁷ Ibidem 632.

Amsterdamse wapen door Maria's voorvader, keizer Maximiliaan (1459-1519) is bij uitstek het thema om Maria's historische banden met Amsterdam te bevestigen.⁵⁸ Ook hier is het moeilijk je een beeld te vormen van het oorspronkelijke tafereel. Het is mogelijk dat de keurvorsten inderdaad figureren bij de keizerlijke troon.

Echter, de kleding die de keizer en de stedenmaagd in dit tableau dragen, is al in een ander tableau gebruikt. Namelijk in het voorafgaande, het huwelijk van de ouders van Maria. Dit is wederom een voorbeeld hoe vrij er met de geschiedenis, en de uitbeelding ervan, wordt omgegaan.

Vooralsnog het aspect van de keizerlijke kroon op het wapen van de stad Amsterdam lijkt van groot belang. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat later in 1638 daadwerkelijk de keizerskroon op de Westerkerk wordt geplaatst. Ook dit is weer een staaltje ter meerdere glorie van de stad en zijn regenten. De keizerlijke goedkeuring van twee eeuwen eerder verleent de regenten van het Amsterdam de zo gezochte grandeur. De keizerlijke kroon wordt letterlijk bovenop de stad geplaatst. De economische voorspoed van de jaren '30 legt de stad vooralsnog

⁵⁸ Colantuono, *The Mute Diplomat*, 75.

geen windeieren en heel Europa en de Republiek, inclusief de eigen bevolking, moet het beeld krijgen dat de bomen letterlijk tot in de keizerlijke hemel groeien in Amsterdam.

4 september 1638

Op deze dag bezoekt de koningin "*in stilte en onvervezeld eenige winkels*".⁵⁹ Het is op deze dag dat de merkwaardige anekdote over de rozenkrans opduikt. Het gaat over de rozenkrans van H. Franciscus Xaverius (1506-1552).

Hij is een Spaanse Jezuïeten missionaris op missie in zuid- en oost Azië. Na zijn overlijden in China wordt zijn rozenkrans als relikwie overgebracht naar Voor-Indië door de Portugezen. Uiteindelijk belandt deze rozenkrans via omzwervingen in Brazilië. Piet Hein (1577-1629), de West-Indische commandant verovert in 1624 de plaats Bahia. Hij plundert daar het Jezuïetencollege, steelt de rozenkrans, en neemt een aantal vooraanstaande Jezuïeten gevangen. Waaronder ene Pater Coelho.

Deze wordt uiteindelijk naar Amsterdam gebracht en daar gevangen gezet in het Rasphuis aan de Heiligenweg. Hij wordt zeer ziek en tijdens zijn verzorging worden zelfs katholieken bij hem toegelaten. Zeer opmerkelijk is dat ook burgemeester Albrecht Koenraeds Burgh hem met een bezoek vereert. De burgemeester staat op een zo goede voet met de Jezuïet dat hij op zoek gaat naar het kostbare relikwie als deze daarom vraagt. Hij vindt het terug, koopt het, en schenkt het aan Pater Coelho.⁶⁰ Deze op zijn beurt geeft het, bij zijn overlijden, aan de burgemeester. Het lijkt er op dat het katholicisme in de hoogste geledingen van de maatschappij weer op de terugweg is. Het is op de zijn minst opvallend te noemen hoe deze regent van de Arminiaanse stad Amsterdam het beheer krijgt over een zo kostbaar katholiek relikwie.

Mede door de economische voorspoed trekt Amsterdam veel immigranten uit het zuiden aan en het belijden van het katholieke

⁵⁹ Vondel, *Blyde Inkomst*, 633.

⁶⁰ J.F.M Sterck, 'Oud en nieuw over Joost van den Vondel (versie 2008 DBNL), http://www.dbnl.org/tekst/ster002oude01_01/ (23 november 2009).

geloof wordt (weer) oogluikend toegestaan. In het gevolg van de koningin moeder is het al spoedig bekend dat dit kostbare kleinood zich in de handen van de burgemeester bevindt. De koningin moeder wil het koste wat het kost kopen en spant Amalia van Solms voor haar karretje om de burgemeester te bewegen het af te staan. De burgemeester kan niets anders doen dan het te verkopen aan Maria de Medici.⁶¹

Uit dankbaarheid poseert ze ermee op het schilderij van Gerard van Honthorst (1592-1656). Dit schilderij wordt door haar aan de stad geschonken als dank zeggend voor haar ontvangst. Het schilderij hangt nu in het Amsterdams Historisch Museum. Deze merkwaardige anekdote komt niet voor in het boek van Barleus maar Vondel heeft er wel een herinnering aan.

***O heiligh Kerckjuweel
Van zaligen Xaveer,
Die in het Oostersche deel
Der weerelt, Jesus' eer
Verkondigde, u streeck
Met zijn gewijde hant
Ter goeder ure quam
Zoo kostelijck een schat
Als ghy, van Amsterdam
In myn geboortestad,
Van onsen Amstelvliet
Aan déere van den Ryn
Daer Medices verliet
Des leven zonneshyn,
Op s hemels welbehagen
Uit lust tot schooner dagen.***⁶²

⁶¹ Colantuono, *The Mute Diplomat*, 51.

⁶² J.F.M Sterck, 'Oud en nieuw over Joost van den Vondel (versie 2008 DBNL), http://www.dbnl.org/tekst/ster002oude01_01/ (23 november 2009).

5 september 1638

De laatste dag van het bezoek. De koningin moeder wordt door hetzelfde gezelschap dat haar heeft ingehaald, uitgeleide gedaan en vertrekt richting Den Haag. Volgens Vondel is het *"gedenk en verwonderenswaardigh, dat op den zelve[n] dagh, als Maria de Medicis uit Amsterdam scheidt, Luydewyck, de allerchristelijckste Koning van Vrankrijck, doorde geboorte van den Dolfijn verkregen heeft den zeer gewenschten naem van Vader, zijne gemaelin, de Koningin, den naem van Moeder, en Maria de Medicis, den naem van grootmoeder. Toen die groote vrouw uit deze Stad vertrock, quam ter wereld 't allerdoorluchtighste kind, en d'erfgenaem van geheel Vrankrijck"*.⁶³

Zelfs op de laatste dag gebeurt er nog iets gedenkwaardigs, aldus Vondel, waarbij de stad is betrokken. De nieuwe Franse kroonprins, de aanstaande Lodewijk XIV aanschouwt het levenslicht op 5 september 1638. Naar mijn mening kan het nieuws van de geboorte nooit op dezelfde dag Amsterdam al bereikt hebben. Het heeft op de dag van het afscheid nooit een rol kunnen spelen. Toch wordt het opgevoerd door Vondel in het verslag van de reis.

Constructivisme en Propaganda

Het boek van Caspar Barlaeus; *"Medicea Hospes"*, uit 1638, wil de lezer doen geloven dat het een verslag is van de intocht van Maria de Medici. Echter uit de verschillende voorbeelden die ik heb toegelicht wordt duidelijk dat het beeld dat wordt gecreëerd, middels kunst en taal, een aangepaste versie is van de werkelijkheid. Wat kan het doel geweest zijn om dit zo op schrift te stellen?

In 1638 is Amsterdam in de ban van een ongekende economische voorspoed. De beurs, de tulpenrage van een jaar eerder doet de stad maar vooral zijn regenten geloven dat de bomen tot in de hemel groeien. Er wordt veel gebouwd. Op 3 januari 1638 wordt de Stadsschouwburg geopend (kosten FL

⁶³ Vondel, *Blyde Inkomst*, 637.

30.138,00) met de opvoering van de "*Gijsbrecht van Aemstel*" van Vondel. Dezelfde architect van de Stadschouwburg, Jacob van Campen (1596-1657) levert in 1631 de Westerkerk op. In 1638 wordt de spits op de toren gezet met het wapen van Amsterdam en daarbovenop de eerder genoemde keizerskroon. In 1657 is zijn meesterwerk gereed; het nieuwe stadhuis op de Dam. Het is het grootste niet religieuze gebouw in de oude wereld. De kosten worden geraamd op ongeveer 8,5 miljoen gulden. De burgemeesters hebben voor zichzelf een paleis gecreëerd.

En daar zit nu precies de achilleshiel. Het is een paleis voor burgers. De Republiek is in Europa staatkundig een uitzondering. Ondanks een gigantische economische voorspoed staat men in de internationale betrekkingen, die worden gedomineerd door vorsten, nog niet echt op de kaart. In het diplomatieke verkeer is de Republiek lastig te plaatsen.⁶⁴ De stadhouder werkt koortsachtig aan zijn dynastieke status maar vind machtige regenten en steden op zijn weg. Zijn status heeft dan ook letterlijk geen gelijke in Europa.

Verklaart dit iets waarom Amsterdam de koningin moeder op een grootse wijze binnenhaalt? In het boek van Barlaeus lijkt het of Amsterdam zich optrekt aan en vergelijkt met de koningin moeder. Barlaeus schrijft; "*Net zoals de Romeinen uitgaven deden voor de 'eere van den stadt', zo mag ook Amsterdam om dezelfde reden uitgaven ten eigen diensten doen*".⁶⁵ In inleiding van de *Medicea Hospes* werkt Barlaeus de vergelijking tussen Amsterdam en Rome uitvoerig uit. Barlaeus maakt ook een ander vergelijk; de koningin moeder die vermaard is geworden vanwege haar huwelijksband met Frankrijk. Amsterdam, dat vermaard is geworden door haar relaties met andere landen. In deze parallel moet de stad wel dankbaarheid tonen aan een afstammeling van Maximiliaan. Want het is immers *hij* die Amsterdam de keizerskroon schenkt. De hele beschrijving van de intocht is één grote lofzang op Amsterdam. Op de expansie en suprematie over de wereld en de wereldzeeën. Er worden

⁶⁴ Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy*, 60.

⁶⁵ Snoep, *Praal en Propaganda*, 64.

voortdurend parallellen getrokken tussen de schoonheid en het goede karakter van de stad en de schoonheid en de goede karaktertrekken van de koningin.

Barlaeus heeft de opdracht om het boek te schrijven gekregen van de Amsterdamse burgemeesters zelf. Hij wordt er vorstelijk voor beloond zoals ik al eerder heb laten zien. Hij schotelt ons een parallel beeld voor dat vooral wordt geconstrueerd ter meerdere glorie van Amsterdam.

Naar mijn mening is dit dan ook één van de belangrijkste redenen waarom Amsterdam de Staten Generaal weerstaat en de, oude, verbannen en de op dat moment politiek bijna uitgerangeerde, koningin moeder zo uitgebreid welkom heet. In gemanipuleerd allegorisch woord en beeld wordt zo de eigen grootheid bevestigd en letterlijk gedistribueerd over de Republiek (de Staten in het bijzonder) en Europa. De regenten zijn zelf gaan geloven in-, en handelen naar, het geconstrueerde beeld. Daarnaast is de politieke en economische boodschap overduidelijk; met Amsterdam dient men rekening te houden.

4 Het einde van een rondreis

Na haar bezoek aan Amsterdam vertrekt Maria de Medici naar Den Haag. Het is hier dat zij op 10 september middels haar gezant Fabroni een verzoek indient bij de Staten van Holland en West-Friesland om voor haar te bemiddelen in het conflict met haar zoon. In de verslagen van de vergadering staat; *"Belanghende 't versoeck van de reine-mère van Vranckrijck om deur intercessie van deesen Staet metten coningh haar zoon gereconcilieert te werden, werde verstaen de zaecke te weesen van te groote gewichte om met so cleyn getal van leeden in te connen resolveren ende is dezelve daeromme uytgesteld tot merghen acht uren.*⁶⁶

Dinsdag 14 september *voornoen* wordt het verzoek wederom door de Staten van Holland in behandeling genomen. Amsterdam maakt zich nog wel sterk voor bemiddeling maar de Staten zijn er niet happig op in verband met het verdrag met de Fransen. De Staten van Holland durven en kunnen geen besluit nemen en leggen het verzoek voor aan de Staten Generaal.⁶⁷

Op 18 september wordt het verzoek neergelegd bij de Staten Generaal. Het lijkt erop dat Fabroni tegelijkertijd aan het onderhandelen is met de stadhouder.⁶⁸ De koningin moeder bewerkt Amalia van Solms en probeert haar er toe te bewegen de Staten Generaal en haar man gunstig te stemmen. De Franse ambassadeur in Den Haag die de onderhandelingen met argusogen volgt schrijft naar Parijs dat Amalia van Solms zich geheeld door de *"carresses extraordinaire de la reyne mère"* had laten inpalmen.⁶⁹ De koningin moeder heeft waarschijnlijk het prinselijke paar toezeggingen gedaan om een mogelijk huwelijk tussen haar kleindochter, de

⁶⁶ Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 'Notulen van de vergaderingen van de Staten van Holland 1620-1640', <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Stellingwerff> (28 november 2009).

⁶⁷ Ibidem (29 november 2009)

⁶⁸ Instituut voor Nederlandse geschiedenis, <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Huygens/brieven?&start=1700> (2 januari 2010) briefnummer 1951.

⁶⁹ Snoep, *Praal en Propaganda*, 40.

dochter van Karel I van Engeland en Willem II te steunen. De inspanningen van Frederik Hendrik om de Staten te bewegen een afgezant naar Parijs te sturen moeten zeker als tegenprestatie worden gezien.

Het lukt het prinselijk paar om de Staten Generaal te bewerken en de gezant De Knuyt wordt naar Parijs gestuurd. Hij krijgt nul op rekest. Richelieu zal waarschijnlijk verontwaardigd zijn geweest met het verzoek vanwege zijn betrekkingen met de Republiek. Diplomatiek gezien lijkt dit geen handige zet van de Staten Generaal. Indien de Staten meer inzicht in internationale betrekkingen hebben kan men weten dat Richelieu de koningin moeder niet in genade kan aannemen. Hij voert een anti-Habsburgse politiek en heeft bovendien een verdrag met de Republiek aangaande een mogelijke verdeling van de Zuidelijke Nederlanden. Dat er toch een verzoek naar Frankrijk uit gaat zegt veel over de interne machtsverhoudingen in de Republiek.

De koningin moeder, een groot kunstverzamelaarster, die in het nieuwe paleis Honselersdijk verblijft, ontvangt daar van de stad Amsterdam nog vele geschenken.⁷⁰ Zo krijgt zij een gouden bassin, een stuk amber, tapijten en andere kostbaarheden.⁷¹ Wellicht heeft de koningin moeder toezeggingen gedaan aan de vredesfactie in de Republiek.

Want wat zou een mogelijke terugkeer van haar op het Franse politieke toneel kunnen betekenen? Het lijkt waarschijnlijk dat zij bij een terugkeer naar Frankrijk haar politieke invloed zal aanwenden om vrede te sluiten met de Spaanse Habsburgers. Dit zou voor de Republiek betekenen dat het Frans-Nederlandse verdrag over de verdeling van de zuidelijke Nederlanden komt te vervallen. De voordelen voor de vredesfactie in de Staten Generaal en in de Staten van Holland, met onder andere Amsterdam in de gelederen, zijn gigantisch. Dit zou betekenen; verminderde belastingafdrachten voor het staatsleger van de Prins, toch al een doorn in het oog van

⁷⁰ Colantuono, *The Mute Diplomat*, 72.

⁷¹ Snoep, *Praal en Propaganda*, 41.

de Staten van Holland. Ook de status quo met Antwerpen blijft gehandhaafd. Waarschijnlijk zeer tot genoegen van de stad Amsterdam. Daarnaast kan de prins doorwerken aan zijn dynastieke ambities. Inmiddels nog het enige terrein waar hij politiek voordeel kan halen. Sluiten de Prins en de vredesfactie hier een verbond voor persoonlijk gewin? Het is puur speculatief maar niet onmogelijk.

Wat men in dit hypothetische geval dan wel uit oog verliest is de verslechterde politieke positie van de koningin moeder. Door de geboorte van de troonopvolger van Lodewijk XIII is de kans dat Maria's jongste zoon en factiegenoot Gaston, hertog van Orléans, nog op de troon komt, aanzienlijk verkleind. De noodzaak om haar terug te laten keren naar Frankrijk is daarmee alleen maar kleiner geworden.

Het lijkt erop dat Amsterdam en de Republiek inclusief de Stadhouders zich hier vergalopperen in de internationale arena. Wellicht is men zelf gaan geloven in de eigen grootsheid en leidt dit tot enige zelfoverschatting. Wellicht is het onervarenheid. Hoe dan ook, het antwoord van Richelieu is negatief en het lijkt erop dat de Republiek, en alle betrokken partijen, het deksel op de neus krijgen.

Het wordt nu dan ook zaak dat de koningin moeder zo snel mogelijk uit het land verdwijnt. Huygens maakt hier ook melding van in een van zijn brieven; "*Aan de admiraliteiten wordt gelast te zorgen voor acht schepen, die tegen 1 oktober beloofd zijn*".⁷² In oktober steekt zij over naar Engeland en pas op 29 oktober wordt Harwich bereikt. Dit vanwege extreem slecht weer. De anekdote gaat dat de rozenkrans, die zij tijdens de storm in haar hand houdt, er voor zorgt dat de wind in kracht afneemt en zo het schip behouden blijft.

Aan het Engelse hof is zij niet lang welkom en ook daar wil men de handen niet branden aan medewerking aan een mogelijke terugkeer naar Frankrijk. Wel zal het uiteindelijk komen tot een

⁷² Instituut voor Nederlandse geschiedenis, <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/Huygens/brieven?&start=1700> (2 januari 2010) briefnummer 1967.

huwelijk tussen haar kleindochter, de Engelse prinses, Henriette Maria Stuart en Prins Willem II in 1641.

Uiteindelijk sterft Maria de Medici, na vele omzwervingen, berooid in Keulen op 3 juli 1642. Pikant detail is nog dat haar zoon Lodewijk XIII op zijn sterfbed in 1643 spijt betuigt over wat hij zijn moeder heeft aangedaan. Hij gelast dan ook de vrijlating van alle nog gevangen zittende 'Marie' aanhangers.

5 Conclusie

Bij mijn eerste kennismaking met de Blijde Intocht van Maria de Medici in 1638 ben ik erg onder de indruk van kunst die daarvoor is gemaakt en de grootsheid van het spektakel zelf. Als inwoner van Amsterdam loop ik regelmatig langs het Rokin met in mijn hoofd de afbeeldingen van toen én talloze vragen.

Hoe is het toch mogelijk dat een stad als Amsterdam zo een groots schouwspel optuigt voor een verbannen en politiek bijna uitgerangeerde koningin moeder? Wat is het doel hierachter? Wat zijn de motieven voor de belanghebbenden? Dit is toch de kernvraag van mijn onderzoek waar ik antwoord op heb proberen te vinden.

Gaandeweg het onderzoek wordt het mij steeds duidelijker dat er twee niveaus in de (diplomatieke) relaties zijn aan te brengen. De bovenlaag is de status van de Republiek in Europa. De relatie met Frankrijk in verhouding tot Spanje en de tachtigjarige oorlog. Het niveau eronder zijn de verhoudingen in de Republiek zelf. De staatkundige structuur ervan, de macht en belangen van de verschillende partijen.

Je kunt het organiseren van de Blijde Intocht in 1638 niet verklaren zonder te kijken naar beide niveaus. Het lukt mij niet om op nationale staten niveau tot een verklaring te komen. Immers, de Republiek heeft een verdrag met Frankrijk gesloten in 1633 met betrekking tot de zuidelijke Nederlanden. Waarom dan de grootste vijand van je vrienden zo uitbundig fêteren? En waarom dan álleen de stad Amsterdam?

Als je kijkt naar het niveau eronder, de verhoudingen in de Republiek zelf, wordt het een stuk inzichtelijker. De stad Amsterdam, die een dominante positie in de Staten van Holland inneemt, is voorstander van vrede met de Spanjaarden en tegenstander van het verdrag met de Fransen. Het is namelijk dát verdrag dat er voor zorgt dat de oorlog nieuw leven wordt ingeblazen. Als Frankrijk in 1635 de oorlog aan Spanje verklaart, is

de Republiek verplicht het noorden van de Spaanse Zuidelijke Nederlanden binnen te vallen. Amsterdam is op zoek naar vrede om te kunnen stoppen met de hoge financiële afdrachten aan het Republikeinse leger van de stadhouder.

Daarnaast wil men de economisch zeer machtige positie in de Republiek én in Europa, politiek maximaal gaan benutten. Men wil uitdragen naar de Republiek en Europa dat ze een politieke en economische factor van belang zijn. Het is dan ook in dit kader dat de stad de status quo met de Spaanse zuidelijke Nederlanden wil handhaven om zo Antwerpen buiten spel te houden.

Het machtsevenwicht tussen de verschillende politieke facties in de Republiek dreigt in hun ogen verstoord te raken indien de zuidelijke Nederlanden worden verdeeld tussen Frankrijk en de Republiek. Door de gebiedsuitbreiding zal de invloed van de Staten van Holland afnemen en die van de Stadhouders toenemen. De stadhouder, die met zijn contra remonstrantse factie, lijnrecht tegenover de remonstrantse vredesfactie van Amsterdam staat.

Voor de Republiek zal ook op internationaal niveau het machtsevenwicht verstoord kunnen raken indien zij aan het machtige en grote Frankrijk komt te grenzen. De bufferstatus van de Spaanse zuidelijke Nederlanden komt immers te vervallen. De Republiek heeft in 1638 inmiddels bewezen een gedeelte van het Spaanse Rijk, militair aan te kunnen. Maar zou dat ook lukken met het grote, expanderende, en steeds sterker wordende Frankrijk?⁷³

Hier doorheen speelt dan ook nog een stadhouder die op zoek is naar eigen dynastiek voordeel. Met zijn switch in 1633 van de "vredesfactie" naar de "oorlogsfactie" probeert hij, in zijn ogen, de machtsbalans in de Republiek te herstellen.

Het is tegen deze achtergrond dat het bezoek van de koningin moeder door Amsterdam wordt aangegrepen om een staaltje propagandistische machtspolitiek te bedrijven. Het is de Staten Generaal die oproept tot een respectvol maar low profile ontvangst

⁷³ Anderson, *The Rise of Modern Diplomacy*, 155.

van de koningin moeder om de verhouding met Frankrijk niet op scherp te zetten. Maar de Amsterdamse regenten willen laten zien dat zich niet de wet laten voorschrijven en dat er rekening met hun positie moet worden gehouden, nationaal en internationaal. En hoe kun je dat mooier duidelijk maken dan door de vijand van je vijand feestelijk welkom te heten? Bovendien kun je de Koninklijke status van je bezoek goed gebruiken om daarmee je eigen goede manieren en grootsheid voor het voetlicht te brengen.

De Republiek speelt dan wel de rol van nationale staat op het internationale toneel, de realiteit leert mij dat interne eenheid, mede veroorzaakt door de gebrekkige staatkundige structuur, ver te zoeken is. Sterker nog, naar mijn mening kun je helemaal niet spreken van een nationale staat.

De Republiek met zijn Gouden Eeuw is altijd als een hoogtepunt in de 'vaderlandse geschiedenis' gepresenteerd. Maar kun je eigenlijk wel spreken van een "vaderlandse" geschiedenis? Het lijkt mij een door latere generaties zorgvuldig gecreëerd beeld.

Ik ben er zelf in gaan geloven maar als ik kijk vanuit dit perspectief vind ik voor de Blijde Intocht van 1638 geen verklaring. Ik moest dan ook eerst het geconstrueerde beeld van nationale eenheid afbreken om uiteindelijk tot een nieuwe realiteit te komen van nationale verdeeldheid. En juist in deze verdeeldheid ligt de verklaring voor de Amsterdamse organisatie van de Blijde Intocht van Maria de Medici in 1638.

Literatuurlijst

Bronnen (geschreven)

- Aitzema van Lieuwe, *Historie of verhael van saken van Staet en Oorlog in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden* (Den Haag 1669).
- Anderson M.S, *The Rise of Modern Dipolmacy 1450-1919* (Londen en New York 2001).
- Barlaeus Caspar, *Medicea hospes, sive descriptio publicae gratulationis, qua serenissimam augustissimamque reginam, Mariam de Medicis excepit senatus populusque Amstelodamensis* (Amsterdam 1638).
- Colantuono A, *The Mute Diplomate, theorizing the role of images in seventeenth-century political negotiation*, in E. Cropper (ed.), *The diplomacy of art: artistic creation and politics in seicento Italy: papers for a colloquium held at the Villa Spelman, Florence 1998* (2000).
- Hooft P.C, G.F.C. van Nop, *Bloemlezing uit de brieven van P.C. Hooft* (Zutphen 1909).
- Israel J.I, *De Republiek 1477-1806* (Franeker 2001).
- Landwehr J; *Splendid Ceremonies, State Entries and Royal Funerals in the Low Countries, 1515-1791* (Leiden 1971).
- Pardoe J, *The life of Marie de Medicis complete and illustrated* (Middlesex 2006).

- Snoep D.P, *Praal en Propaganda. Triumpalia in de noordelijke Nederlanden in de 16^e en 17^e eeuw* (Utrecht 1975).
- Vondel Joost van den, *Blyde Inkomst der allerdoorluchtigste Koninginne, Maria de Medicis, t'Amsterdam, vertaald uit het Latijn des hooggeleerden heeren Kasper van Baerle* (Amsterdam 1639).
- Wagenaar Jan, *Amsterdam, in zyne opkomst, Aanwas, Geschiedenissen, Voorregten, Koophandel, Gebouwen, Kerkenstaat, Scholen, Schutterye, Gilden en Regeeringe* (Amsterdam 1760).

Bronnen (digitaal)

- www.wikipedia.org
- Instituut voor Nederlandse geschiedenis, <http://www.inghist.nl>.
- Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren, <http://www.dbnl.org>